

Despre natura calităților secundare

Dan Robert Bișa

I. Introducere

a) Argument

În articolul său intitulat *Primary and Secondary Qualities*, Keith Campbell remarca faptul că: “Filosofia calităților primare și secundare se află într-o stare de oarecare confuzie. Nu există nici un acord în privința a ceea ce ar sta la baza distincției dintre cele două clase de calități – o mulțime de trăsături, tot atât de diverse pe cât sunt de perceptibile de către mai mult decât un simț și aparținând definiției materiei, sunt oferite ca fiind semnul distinctiv al celor primare. Nu există un acord nici măcar în privința căror calități aparțin fiecărui grup în parte. Forma, mărimea și soliditatea sunt în general considerate ca fiind primare, în timp ce culorile, mirosurile și altele asemenea sunt candidații favoriți pentru statutul de calități secundare. Dar pentru un număr mare de calități, spre exemplu aceea de a fi acid, maleabil sau inoxidabil – sau, în rândul calităților perceptibile, aceea de a străluci sau de a vibra – nu ne este oferit un ghidaj eficient”¹.

Existența acestei stări de confuzie a fost constatată și de către un alt comentator, Reginald Jackson, în opinia căruia principala cauză a acestei stări de fapt este aceea că filosofii contemporani care au abordat problema distincției dintre calitățile primare și cele secundare au avut tendința de a ignora viziunea clasică, tradițională, asupra acestei distincții². Ei s-au preocupat în mod excesiv de chestiuni de detaliu, foarte specializate, ceea ce a avut drept consecință pierderea din vedere a aspectelor fundamentale ale problemei (care au fost analizate pe larg de către filosofii clasici, cum ar fi, spre exemplu, John Locke și George Berkeley) și eșuarea în discuții sterile, fără orizont, care nu pot conduce la formularea unei soluții de ansamblu a problemei menționate.

În cadrul studiului de față, voi ține cont de observațiile acestor comentatori și îmi voi construi demersul de cercetare (al cărui obiectiv îl constituie evaluarea teoriei dispoziționale a calităților

---

¹ Keith Campbell, *Primary and Secondary Qualities*, în “Canadian Journal of Philosophy”, vol. 2, no.2, 1972, p. 219.

² Cf. Reginald Jackson, *Locke’s Distinction between Primary and Secondary Qualities*, în “Mind”, vol. 38, no. 149, 1929, p. 57.

secundare) pornind de la investigarea formei incipiente a acesteia (formulată de către John Locke) prin prisma criticilor aduse de către George Berkeley. În partea a doua a lucrării, atunci când voi căuta să determin care sunt avantajele și deficiențele teoriei menționate, în acea variantă a ei care beneficiază de susținerea filosofilor dispoziționaliști contemporani, îmi voi restrânge în mare măsură aria de analiză și îmi voi focaliza atenția exclusiv asupra acelor calități ale obiectelor cărora, de obicei, nu le este contestat statutul de *calități secundare* (este vorba, în speță, despre culori). În acest fel, sper că voi reuși să evit confuziile în privința cărora ne avertizează cei doi comentatori.

În urma evaluării teoriei dispoziționale a calităților secundare, voi căuta să răspund și la întrebarea dacă poate exista un raport de compatibilitate între această teorie și o explicație fizico-funcționalistă a experienței fenomenale.

Studiul va fi structurat după cum urmează: pentru început, voi face câteva precizări de ordin terminologic, pe care le consider a fi necesare în condițiile în care semnificațiile conceptelor de *calități primare* și *calități secundare* au suferit anumite modificări pe parcursul timpului. De asemenea, pentru a ne putea forma o imagine de ansamblu asupra cadrului general al discuțiilor în privința temei calităților secundare, voi realiza o expunere succintă a unei cunoscute propuneri de clasificare a diverselor teorii prin intermediul cărora s-a încercat a se explica în ce constă natura acestor calități. Chiar dacă această tentativă de clasificare, al cărei autor este D. M. Armstrong, nu cuprinde în mod explicit formula *teorie dispozițională*, ea ne oferă posibilitatea de a determina cu exactitate unde se încadrează teoria menționată în contextul mai amplu al teoriilor despre natura calităților secundare.

Următoarea etapă a demersului de cercetare va consta într-o analiză critică a concepției lui John Locke (cel dintâi exponent important al viziunii dispoziționale asupra calităților secundare) în privința unor chestiuni cum ar fi caracterizarea calităților secundare, trasarea distincției dintre acestea și calitățile primare sau determinarea raporturilor existente între calitățile obiectelor și ideile despre calități din mintea percepătorului. Voi avea în vedere atât obiecțiile formulate de către George Berkeley la adresa punctelor de vedere ale filosofului englez cât și alte critici, cu un caracter mai general, care sunt aplicabile tipului de teorii în care poate fi încadrată teoria propusă de către Locke.

După ce voi stabili care dintre aceste obiecții sunt îndreptățite, îmi voi concentra atenția asupra uneia dintre formele actuale ale teoriei dispoziționale a calităților secundare, cunoscută sub numele de *teoria dispozițională a culorii*, care a fost formulată în așa fel încât să nu mai sufere de slăbiciunile constatate în cazul concepției lockeene. Evaluarea acestei forme particulare a teoriei ne oferă posibilitatea de a ne forma o imagine edificatoare asupra beneficiilor și inconvenientelor care decurg

În general din adoptarea unei teorii dispoziționale a calităților secundare deoarece analiza naturii culorilor a constituit punctul focal al controverselor purtate de către filosofii interesați de formularea unor argumente pro și contra definirii calităților secundare în manieră dispozițională. Voi arăta care sunt avantajele și deficiențele teoriei dispoziționale a culorii, prin comparație cu alte teorii despre natura culorilor, și voi încerca să determin dacă ea are capacitatea de a rezista criticilor. De asemenea, voi căuta să stabilesc dacă ea este compatibilă cu o explicație fizico-funcționalistă a experienței. Pe baza rezultatelor obținute, voi formula o serie de considerații cu un caracter mai general, care privesc teoria dispozițională a calităților secundare în ansamblul ei.

Dar, înainte de a iniția demersul de evaluare propriu-zis, consider că este necesar să fac o serie de precizări de ordin terminologic privind modul în care a evoluat semnificația conceptelor de *calități primare* și de *calități secundare* și să trasez cadrul general al discuției, identificând o modalitate de clasificare a teoriilor privitoare la natura calităților secundare.

b) Aspecte terminologice

Concepția generală privind distincția dintre cele două tipuri de calități, dintre care unele le-ar aparține în mod efectiv obiectelor externe în timp ce altele le-ar fi doar atribuite obiectelor de către percepător (pornindu-se de la premisa că ele ar exista, de fapt, numai în mintea acestuia), a fost conturată încă din antichitate de către Democrit. Ulterior, au mai existat o serie de gânditori care au abordat această temă, nu numai pe parcursul antichității (ex: Aristotel), ci și în perioada medievală (ex: Toma d'Aquino) și apoi în timpul Renașterii (ex: Galileo Galilei).

Cel care a consacrat, sub aspect terminologic, distincția dintre calitățile primare și calitățile secundare a fost John Locke, în secolul al XVII-lea. Un contemporan al său, Robert Boyle, a fost cel dintâi care a utilizat noțiunile de *calități primare* și *calități secundare* pentru a face deosebire între caracteristicile fundamentale și cele derivate ale obiectelor. Dar cel care a rafinat această distincție și a făcut-o să devină celebră a fost Locke. El a identificat, pe de o parte, o categorie de calități pe care le-a denumit *calități primare* sau *originale* ale lucrurilor și despre care a afirmat că sunt inseparabile de corpuri, fiind posedate de către obiecte indiferent de faptul dacă sunt percepute sau nu. Dintre acestea fac parte: soliditatea, figura, extensia, repaosul și mișcarea. Pe de cealaltă parte, se află categoria calităților denumite *secundare*, care se constituie numai în urma interacțiunii dintre obiectul perceput și percepător, ele fiind, așadar, dependente de minte. Calitățile secundare sunt rezultatul acțiunii calităților primare, prin intermediul simțurilor, asupra minții percepătorului, printre ele

numărându-se: culorile, gusturile, mirosurile, senzațiile tactile, etc. Precizez că aceasta este doar o prezentare sumară a concepției lockeene despre distincția dintre cele două tipuri de calități și că detaliile ei vor fi expuse și analizate în detaliu într-o secțiune ulterioară a acestei lucrări.

Un aspect care trebuie, însă, subliniat încă de pe acum este acela că, în ciuda impactului pe care l-a avut asupra evoluției discuțiilor purtate pe parcursul ultimelor trei secole în ce privește tema calităților secundare, distincția trasată de către Locke a fost interpretată greșit, uneori, de către comentatori, fapt care a condus la apariția anumitor confuzii și la formularea unor critici neîntemeiate, care nu evidențiau deficiențe reale ale ideilor exprimate de către filosoful englez.

După cum remarca Reginald Jackson, în articolul său intitulat *Locke's Distinction between Primary and Secondary Qualities*: “Această distincție a fost reprezentată, atât de către succesorii imediați ai lui Locke cât și de către un număr de critici moderni, într-un mod care nu este numai opus definițiilor pe care le dă Locke acestor termeni dar care este relaționat, în maniera cea mai neîndemânică, cu distincția sa dintre «Calități» și «Idei»”³. Potrivit lui Jackson, modul în care este interpretată distincția menționată de către unii comentatori contemporani diferă radical de maniera în care aceasta a fost concepută de către Locke însuși. Una dintre principalele cauze ale acestei abordări eronate a tezelor lockeene este, în opinia sa, aceea că respectivii autori au preluat fără rezerve observațiile lui Berkeley și ale lui Reid referitoare la concepția lui Locke despre calitățile primare și secundare, fără a sesiza faptul că acești doi filosofi nu au interpretat corect tezele filosofului englez.

S-a ajuns, astfel, ca, în literatura de specialitate contemporană, unii comentatori să utilizeze noțiunile de *calități primare* și *calități secundare* cu o semnificație diferită de aceea pe care ele o aveau în opera lui Locke, fără ca ei să își dea seama de acest lucru. Mai mult decât atât, pornind de la o interpretare greșită a distincției lockeene, ei au ajuns să formuleze și o serie de considerațiuni în ce privește ascendența teoretică a acesteia și referitoare la raportul existent între ea și teoria reprezentățională a percepției. După cum precizează Jackson: “Distincția despre care Berkeley și Reid au presupus că a fost trasată de către Locke este aceea dintre calități ale corpurilor (aceste calități fiind presupuse a fi perceptibile) și idei, senzații, sau, în terminologia curentă, sensibilia (presupuse a nu exista independent de perceperea lor și a fi efectele acțiunii corpurilor asupra minților). Scriitorii moderni care i-au urmat pe Berkeley și Reid au presupus, în consecință, că Locke a moștenit distincția dintre Calități Primare și Secundare direct de la cartezieni și, în mod fundamental, de la Democrit; și că, împreună cu Boyle, el utilizează termenii Calități Primare și Secundare pentru a desemna aproximativ aceleași lucruri pe care, în altă parte, le-a denumit Calități și Idei. Conform

---

³ Reginald Jackson, *Locke's Distinction between Primary and Secondary Qualities*, p. 57.

viziunii acestor scriitori moderni, distincția dintre Calități Primare și Secundare este doar un mod de a enunța Teoria Reprezentațională a Percepției⁴.

Consider că observațiile lui Reginald Jackson sunt, în general, corecte. Chiar dacă afirmațiile sale pot părea, uneori, ca fiind exagerate (spre exemplu, atunci când susține că unii dintre interpreții recenți ai operei lockeene prezintă termenii distincției dintre calitățile primare și calitățile secundare într-un mod care este opus celui în care au fost definiți de către Locke însuși), este incontestabil faptul, pe care el îl semnalează, că în literatura de specialitate contemporană noțiunile de *calități primare* și de *calități secundare* au o semnificație diferită în raport cu cea pe care o aveau în lucrările lui Locke.

Astfel, trebuie spus că, la momentul actual, se recurge la această distincție terminologică mai ales pentru a evidenția distincția dintre realitatea fizică și stările senzoriale. Calitățile primare ale unui obiect sunt caracterizate ca fiind acele proprietăți pe care obiectul le are indiferent de faptul dacă este perceput sau nu. Ele constituie aspectele esențiale, definitorii, ale realității fizice. Din rândul lor, se consideră că ar face parte: atributele geometrice, structura atomică, soliditatea și greutatea. Pe de altă parte, calitățile secundare sunt definite, de către majoritatea autorilor contemporani care admit existența lor, ca fiind proprietăți ale stărilor senzoriale ale percepătorului. Exemplele standard de calități secundare pe care le putem întâlni în literatura de specialitate sunt: culorile, sunetele, mirosurile, gusturile și senzațiile tactile.

Jackson este îndreptățit să afirme că această schimbare de semnificație este o consecință a adoptării de către comentatori contemporani, într-o manieră nediferențiată și lipsită de rezerve, a interpretărilor berkeleyene ale ideilor lui Locke. Este important de menționat faptul că Berkeley a fost cel care a restricționat aria de aplicabilitate a conceptului de *calități secundare*, utilizându-l pentru a desemna doar proprietățile senzațiilor. În lucrările lui Locke, conceptul respectiv era folosit într-un sens diferit și destul de vag delimitat, pentru a desemna niște proprietăți derivate ale obiectului, care depind de actul percepției. Dar Berkeley nu a sesizat acest lucru și i-a atribuit filosofului englez un punct de vedere similar cu al său, în privința modului în care ar trebui caracterizate calitățile secundare. Mulți dintre filosofi care au abordat ulterior tema distincției dintre calitățile primare și cele secundare au utilizat conceptul de calități secundare cu sensul propus de către Berkeley și ignorând conotația pe care i-o atribuiseră Locke, astfel încât s-a ajuns ca, în literatura de specialitate contemporană, chestiunea raportului dintre calitățile primare și calitățile secundare să fie analizată în termenii relației dintre proprietățile intrinseci ale materiei și proprietățile experiențelor senzoriale.

---

⁴ *Ibidem*, p. 57.

Este adevărat că există și excepții. Spre exemplu, D. M. Armstrong definea calitățile secundare ca fiind “acele proprietăți ale fenomenelor fizice, sau proprietăți ostensibile ale fenomenelor fizice, la care fizicienii nu apelează în încercarea lor de a explica în ce mod se comportă lumea”⁵.

Voi reveni ceva mai târziu asupra chestiunii deosebirilor existente între concepția lui Locke și cea a lui Berkeley cu privire la calitățile secundare. Pentru moment, consider, însă, că este important să ne putem forma o imagine clară asupra raporturilor existente între teoria lui Locke și teoriile altor filosofi cu privire la natura calităților secundare, iar pentru aceasta este necesar să avem o perspectivă de ansamblu asupra principalelor direcții de analiză pe care le-au urmat filosofii care au abordat această temă. O modalitate optimă de a dobândi o astfel de perspectivă este aceea de a realiza o clasificare a principalelor tipuri de teorii despre calitățile secundare pe care le-au propus filosofii pe parcursul timpului. Au existat mai multe tentative de a face astfel de clasificări. Dintre acestea, o voi prezenta pe cea a filosofului australian D. M. Armstrong deoarece consider că ea iese în relief atât prin sistematicitatea și complexitatea sa, cât și prin capacitatea ei de a da seama de multiplele variații care apar, de la o teorie la alta, atât în privința definirii raporturilor existente între percepător, lumea externă și calitățile secundare, cât și în ceea ce privește modul în care sunt caracterizate aceste calități.

c) O tentativă de clasificare a teoriilor despre calitățile secundare

Armstrong își începe demersul de clasificare a teoriilor despre calitățile secundare prin trasarea a două distincții tripartite, despre care precizează că sunt independente una de cealaltă. Cea dintâi distincție este aceea dintre teoriile *subiectiviste* (potrivit cărora calitățile secundare sunt calități a ceva care există în minte), cele *realiste* (conform cărora calitățile secundare aparțin obiectelor sau fenomenelor fizice, fiind, astfel, independente de mintea subiectului percepător) și cele *lockeene* (care reprezintă un compromis între abordările realiste și cele subiectiviste, în sensul că atribuie calitățile secundare lucrurilor din lumea externă - cu mențiunea că respectivele calități le aparțin lucrurilor externe doar în virtutea puterii acestora de a genera senzații în mintea celui care percepe). O a doua distincție este aceea dintre teoriile *dualiste* (conform cărora calitățile secundare aparțin unor entități non-fizice), cele *materialiste* (care pornesc de la presupuziția că nu există decât entități și fenomene fizice, ale căror proprietăți sunt pur fizice) și cele *atributive* (care reprezintă o variantă de compromis

---

⁵ D. M. Armstrong, *The Secondary Qualities*, în “Australasian Journal of Philosophy”, vol. 46, no. 3, 1968, p. 225.

între celelalte două tipuri de teorii, pentru că în cadrul lor este respinsă ideea existenței entităților non-spațiale postulate de către dualiști dar este admisă ideea existenței unui dualism al proprietăților).

Prin intermediul unor permutări pe care le efectuează între cele două distincții tripartite, Armstrong ajunge să diferențieze nouă tipuri de teorii despre calitățile secundare. În primul rând, el identifică trei tipuri de teorii dualiste, respectiv cele *dualist subiectiviste* (a căror trăsătură specifică este aceea că atribuie calitățile secundare senzațiilor, concepute ca fiind niște entități care nu există în spațiul fizic), cele *dualist realiste* (în cadrul cărora calitățile secundare sunt definite ca fiind proprietăți ale unor entități care nu există în spațiul fizic și care sunt independente de mintea percepătorului) și cele *dualist lockeene* (potrivit cărora calitățile secundare aparțin unor obiecte fizice dar nu sunt nimic altceva decât puteri ale obiectelor de a genera ceva non-spațial în mintea unui observator normal, în condiții standard). De asemenea, Armstrong diferențiază trei tipuri de teorii materialiste: cele *materialist subiectiviste* (potrivit cărora calitățile secundare sunt proprietăți fizice ale senzațiilor – cu precizarea că senzațiile sunt reductibile la procese fizice care au loc în sistemul nervos central), cele *materialist realiste* (conform cărora calitățile secundare sunt proprietăți fizice ale unor obiecte și fenomene fizice) și cele *materialist lockeene* (care atribuie calitățile secundare unor entități ce au puterea de a produce anumite tipuri de procese fizice în sistemul nervos central al unui observator normal, în condiții standard). Filosoful australian distinge și trei tipuri de teorii atributive, clasificate după cum urmează: *teorii atributiv subiectiviste* (în cadrul cărora calitățile secundare sunt definite ca fiind proprietăți non-fizice ale senzațiilor, perceptibile doar de către subiectul care are senzațiile și ireductibile la orice tip de proprietăți fizice – cu mențiunea că senzațiile sunt concepute ca fiind procese sau stări mentale care, deși au loc în sistemul nervos central, sunt, totuși, distincte de stările și procesele fizice, neurocerebrale), *teorii atributiv realiste* (care, deși atribuie calitățile secundare entităților și proceselor fizice exterioare minții observatorului, le caracterizează ca fiind niște proprietăți ireductibile la caracteristicile fizice ale respectivelor entități și procese) și *teorii atributiv lockeene* (potrivit cărora calitățile secundare sunt puteri ale entităților fizice de a da naștere, la nivelul sistemului nervos central al percepătorului, unor procese fizice care au anumite proprietăți ce pot fi cunoscute în mod nemijlocit doar de către acesta și care sunt ireductibile la proprietățile pe care le studiază neurofiziologii și fizicienii).

În linii mari, aceasta este propunerea lui Armstrong în ce privește modul în care ar trebui clasificate teoriile despre calitățile secundare.

El a considerat necesar să facă și câteva precizări suplimentare, cum ar fi, spre exemplu, aceea că deosebirile dintre teoriile subiectiviste și cele lockeene nu au un caracter ontologic ci unul lingvistic,

fiind vorba despre utilizarea unor concepte diferite, a unor maniere diferite de a vorbi despre aceleași lucruri. Din punctul său de vedere, nu există nici o contradicție între viziunile subiectiviste și cele lockeene în privința temei naturii realității deoarece, atât în cazul unora cât și în cazul celorlalte, se admite ideea că: “un obiect fizic, care nu are decât proprietăți fizice, cauzează senzații de un anumit tip în percepător. Ele diferă numai în privința chestiunii conceptuale dacă un termen cum ar fi «albastru» este mai potrivit să fie aplicat obiectului fizic care cauzează senzația sau senzației însăși”⁶. Adeptul unei viziuni subiectiviste utilizează termenul *albastru* pentru a desemna o calitate direct percepută, în timp ce un adept al unei viziuni lockeene recurge la un astfel de termen pentru a desemna puterea unui obiect fizic de a genera senzația de albastru.

Odată încheiată prezentarea acestei clasificări, voi trece la următoarea secțiune a acestui studiu, în cadrul căreia voi analiza una dintre cele mai cunoscute teorii clasice despre natura calităților secundare, cea a lui John Locke, acordând o atenție deosebită criticilor formulate de către George Berkeley la adresa acesteia. Voi încerca să expun într-o manieră detaliată și sistematică teoria menționată, bazându-mă pe ample extrase din lucrarea *An Essay concerning Human Understanding* (în care Locke a abordat pe larg tema distincției dintre calitățile primare și secundare), în așa fel încât să evit, pe cât posibil, riscul unor interpretări greșite ale punctelor sale de vedere în privința acestei teme. Voi preciza unde se încadrează teoria lockeană despre calitățile secundare în contextul mai larg al clasificării propuse de către Armstrong și voi căuta să determin care sunt principalele deficiențe ale acesteia, judecând prin prisma obiecțiilor care i-au fost aduse în special de către Berkeley.

II. Forma incipientă a teoriei dispoziționale a calităților secundare

a) Concepția lui John Locke

Punctele de vedere ale lui Locke în privința distincției dintre calitățile primare și calitățile secundare ale obiectelor au fost formulate, în principal, în cartea a doua a Eseului său. O analiză atentă a tezelor enunțate pe parcursul acestei lucrări ne oferă posibilitatea de a trasa contururile teoriei lockeene despre calitățile secundare. Dar trebuie precizat încă de la început că, pentru a putea înțelege toate aspectele acestei teorii, nu putem face abstracție de opiniile lui Locke referitoare la raportul dintre calitățile obiectelor și ideile percepătorului despre calitățile obiectelor, precum și referitoare la distincțiile care trebuie trasate între diversele tipuri de idei care desemnează calități ale obiectelor.

---

⁶*Ibidem*, p. 233.

Iată de ce, în cele ce urmează, nu voi prezenta doar tezele lui Locke referitoare strict la tema calităților secundare, ci și astfel de opinii, care sunt adiacente temei dar sunt deosebit de relevante în contextul acestei discuții.

În primul rând, trebuie subliniat faptul că filosoful englez a diferențiat calitățile obiectelor (care există independent de minte) de ideile despre calitățile obiectelor (care există în mintea noastră). Prin intermediul actului percepției, noi avem posibilitatea de a afla că există obiecte externe, ale căror calități produc idei simple în mintea noastră: “Orice percepe mintea în ea însăși sau este obiectul imediat al percepției, gândirii sau înțelegerii, este ceea ce eu numesc idee; și puterea de a produce orice idee în mintea noastră, o numesc calitate a subiectului în care se află acea putere. Astfel, un bulgăre de zăpadă are puterea de a produce în noi ideile de alb, rece și rotund – puterile de a produce acele idei în noi, așa cum sunt ele în bulgărele de zăpadă, le denumesc calități; și în măsura în care sunt senzații sau percepții în înțelegerea noastră, le denumesc idei”⁷. Experiența senzorială ne permite să cunoaștem în mod nemijlocit calitățile obiectelor externe, care au capacitatea de a cauza idei. Grație acestei cunoașteri este posibilă utilizarea ideii ca un semn al cauzei sale. Spre exemplu, ideea de dulce semnifică acea caracteristică a unui obiect care constituie cauza senzației de dulce. Ideea joacă, astfel, rolul de semn distinctiv al cauzei sale. Este important de menționat că, atunci când vorbește despre capacitatea ideilor simple de a semnifica, Locke are în vedere nu numai faptul că ele pot indica acele calități ale obiectelor care au constituit cauzele lor dar și faptul că ele reprezintă corespondentul mental al respectivelor calități, permițându-ne să conceptualizăm lumea externă și să gândim despre ea.

Locke face și o altă observație în privința relației dintre calități și idei, respectiv aceea că, în ciuda faptului că toate calitățile sunt inseparabile și indistincte la nivelul obiectului căruia îi aparțin, ele au capacitatea de a genera în mintea percepătorului idei simple și distincte. Potrivit afirmațiilor sale: “Calitățile care afectează simțurile noastre sunt, în lucrurile însele, în așa fel unite și amestecate, încât nu există nici separare, nici distanță între ele; totuși este clar, ideile pe care ele le produc în minte intră prin simțuri simple și neamestecate”⁸.

Locke nu se limitează la a diferenția calitățile obiectelor de ideile despre calitățile obiectelor, ci trasează și o serie de distincții suplimentare, atât la nivelul calităților cât și la cel al ideilor. Astfel, în ce privește calitățile, filosoful englez face deosebire între calități primare și calități secundare ale obiectelor, care se disting prin faptul că, în timp ce primele sunt inseparabile de corpurile cărora le

---

⁷ John Locke, *An Essay concerning Human Understanding*, edited by Kenneth P. Winkler, Indianapolis, Hackett Publishing, 1996, Book II, ch. viii, §8.

⁸ *Ibidem*, II, ii, §1

aparțin și există independent de minte, celelalte sunt separabile de corpuri și dependente de mintea unui percepător.

Calitățile primare sunt considerate ca fiind proprietăți fundamentale, intrinseci, ale obiectelor. Astfel de proprietăți, printre care se numără volumul, figura, numărul, situația, mișcarea și repaosul părților solide ale obiectelor, se află în obiectele însele “indiferent dacă le percepem sau nu; și atunci când sunt de acea mărime care să ne permită să le descoperim avem, prin intermediul lor, o idee despre lucru așa cum este în el însuși”⁹. Din punctul său de vedere, nu numai corpurile complexe pot avea calități primare. Oricare particulă a materiei, chiar dacă este prea mică pentru a fi percepută, are anumite caracteristici care intră în categoria acestor calități. Judecând din perspectivă lockeană, calitățile primare sunt proprietăți esențiale, non-derivative, ale materiei, care le pot aparține atât corpurilor complexe cât și atomilor singulari.

În ce privește calitățile secundare, acestea sunt concepute de către Locke ca fiind proprietăți derivate ale obiectelor, pe care acestea le posedă grație faptului că au dispoziția de a cauza anumite tipuri de senzații atunci când sunt percepute. Ele sunt definite ca fiind “nimic altceva, în obiectele însele, decât puteri de a produce variate senzații în noi prin intermediul calităților lor primare, adică prin mărimea, figura, textura și mișcarea părților lor insesizabile”¹⁰. Doar corpurile complexe posedă calități secundare deoarece acest gen de calități derivă din modul în care sunt aranjați și din modul în care se mișcă atomii care compun respectivele corpuri. Calitățile secundare sunt puteri pe care un obiect le posedă în virtutea configurației particulare a atomilor săi constituenți, de unde rezultă că nici un atom singular nu poate avea calități secundare. Filosoful englez este de părere că, odată constituite, aceste calități continuă să existe chiar și atunci când condițiile pentru manifestarea lor nu mai sunt îndeplinite. În rândul calităților secundare se numără: gusturile, mirosurile, culorile, căldura și lumina.

Potrivit concepției lockeene, perceperea calităților secundare ale obiectelor nu ne permite accesul direct la proprietățile intrinseci ale acestora dar ne oferă posibilitatea de a distinge obiectele, de a discerne stările în care se află acestea și de a le putea utiliza, ulterior, în conformitate cu propriile noastre necesități. De altfel, după cum observă Janet Levin: “s-ar părea că, potrivit unei viziuni lockeene, cele mai importante proprietăți ale experiențelor noastre ale calităților secundare sunt

---

⁹ *Ibidem*, II, viii, §23

¹⁰ *Ibidem*, II, viii, §10.

tendențele lor de a ne direcționa către obiecte care au efecte benefice asupra unor percepători ca noi și de a ne îndepărta de obiecte ale căror efecte asupra noastră sunt vătămătoare”¹¹.

Calitățile secundare, în integralitatea lor, sunt altceva decât caracteristicile esențiale, intrinseci, ale corpurilor, chiar dacă derivă din acestea. Ele sunt puteri de a genera senzații în percepători. Locke afirmă explicit că: “Pe lângă anterior menționatele calități primare din corpuri, cum ar fi volumul, figura, extensia, numărul și mișcarea părților lor solide; toate celelalte, prin intermediul cărora luăm notă de existența corpurilor și le distingem pe acestea unele de altele, nu sunt altceva decât câteva puteri din ele, care depind de acele calități primare”¹². Potrivit concepției lockeene, aceste puteri pot avea o influență directă și nemijlocită asupra simțurilor noastre, producând diferite idei în noi, sau pot avea o influență mijlocită, acționând asupra altor corpuri și schimbându-le acestora calitățile primare, astfel încât corpurile respective să ajungă să producă în noi idei diferite de cele pe care le produceau înainte. În virtutea acestor trăsături care particularizează cele două tipuri de calități secundare: “Primele dintre acestea, cred, pot fi numite calități secundare perceptibile în mod nemijlocit; cele din urmă, calități secundare perceptibile în mod mijlocit”¹³.

În ce privește calitățile secundare perceptibile în mod mijlocit (cum ar fi, spre exemplu, puterea focului de a topi ceara), ele au fost denumite de către unii comentatori ai operei lui Locke *calități terțiare*, pentru a evita confuziile și a scoate mai clar în evidență deosebirea dintre ele și calitățile secundare care sunt percepute în mod nemijlocit. Filosoful englez nu a utilizat, însă, niciodată această denumire. În unele cazuri el le-a numit *calități secundare* iar în alte situații nu a utilizat nici o formulă specifică pentru a le desemna. Dacă se are în vedere modul în care Locke le-a caracterizat și anume ca fiind puterile pe care le are un corp ca “în virtutea constituției particulare a calităților sale primare”¹⁴ să modifice proprietățile altor corpuri, în așa fel încât acestea să acționeze asupra simțurilor noastre într-o manieră diferită față de modul în care acționaseră până atunci, iese clar în evidență deosebirea dintre calitățile secundare perceptibile în mod mijlocit și cele perceptibile în mod nemijlocit. O calitate cum este aceea a focului de a topi ceara nu acționează direct asupra observatorului și nu poate fi percepută ca atare, ci doar în mod mijlocit, prin intermediul schimbării pe care o suferă ceara atunci când este topită de căldura focului, în timp ce o calitate cum este aceea

---

¹¹ Janet Levin, *Physicalism and the Subjectivity of Secondary Qualities*, în “Australasian Journal of Philosophy”, 65, 4, 1987, p. 403.

¹² John Locke, *An Essay concerning Human Understanding*, II, viii, §26

¹³ *Ibidem*, II, viii, §26

¹⁴ *Ibidem*, II, viii, §23.

de a fi dulce este percepută în mod nemijlocit, ea nefiind altceva decât puterea obiectului de a-i cauza observatorului senzația de dulce.

După cum arătam mai devreme, Locke face distincție nu doar între mai multe tipuri de calități, ci și între mai multe tipuri de idei. Astfel, în categoria ideilor simple, el distinge ideile de calități primare de ideile de calități secundare perceptibile în mod nemijlocit și, respectiv, de ideile de calități secundare perceptibile în mod mijlocit..

El consideră necesar să diferențieze aceste tipuri de idei pentru a evidenția faptul că doar ideile de calități primare se aseamănă cu calitățile independente de percepție ale lucrurilor externe, spre deosebire de ideile de calități secundare, care nu se aseamănă cu cauzele lor obiective. Conform afirmațiilor lui Locke: “ideile despre calitățile primare ale corpurilor se aseamănă cu aceste calități iar modelele lor există într-adevăr în corpurile însele dar ideile produse în noi de către calitățile secundare nu se aseamănă deloc cu calitățile care le produc. Nu există nimic asemănător cu aceste idei ale noastre, care să se afle în corpurile însele. Există, în corpurile pe care le denominăm prin intermediul lor, numai o putere de a produce acele senzații în noi; și ceea ce este dulce, albastru sau cald, ca idee, este doar acel anumit volum, acea figură și acea mișcare a părților imperceptibile ale corpurilor însele pe care noi o denumim astfel”¹⁵. Se poate observa că, atunci când face referire la idei despre calități secundare în cadrul acestui pasaj, el are în vedere doar ideile despre calitățile secundare perceptibile în mod nemijlocit. Dar, după cum reiese dintr-un pasaj ulterior, situația este aceeași și în cazul ideilor despre calitățile secundare perceptibile în mod mijlocit deoarece: “În cursul operațiunii în care corpurile își schimbă unele altora calitățile, noi pur și simplu descoperim că o calitate produsă nu are, de obicei, nici o asemănare cu ceva din lucrul care o produce; motiv pentru care ne uităm la ea ca la un pur efect de putere. Pentru că, prin faptul că receptăm ideea de cădură sau lumină de la soare, suntem apti să gândim că ea este o percepție a și că se aseamănă cu o astfel de calitate din soare; totuși, atunci când vedem ceara, sau o față curată, schimbându-și culoarea sub influența soarelui, nu ne putem imagina că aceasta constă în receptarea a sau asemănarea cu ceva din soare deoarece nu găsim acele diferite culori în soarele însuși. Pentru că, simțurile noastre fiind capabile să observe o asemănare sau neasemănare a calităților perceptibile în două obiecte externe diferite, noi suntem gata să concluzionăm că producerea oricărei calități perceptibile în orice subiect este un efect de putere (și nu comunicarea vreunei calități care se afla într-adevăr în obiect), atunci când nu găsim nici o astfel de calitate perceptibilă în lucrul care a produs-o. Dar simțurile noastre, nefiind capabile să descopere nici o neasemănare între ideea produsă în noi și calitatea obiectului care

---

¹⁵ *Ibidem*, II, viii, §15.

o produce, suntem apti să ne imaginăm că ideile noastre se aseamănă cu ceva din obiecte și nu sunt efectele anumitor puteri care își au originea în modificarea calităților primare ale obiectelor, calități primare cu care ideile produse în noi nu au nici o asemănare”¹⁶.

O nelămurire pe care și-au exprimat-o mulți comentatori privește sensul în care Locke utilizează conceptul de *asemănare* în acest context. Au existat numeroase controverse, pe parcursul timpului, în privința acestei chestiuni și până în prezent nu a putut fi formulată o explicație care să se bucure de un acord unanim. Poate fi menționată, totuși, o explicație care are un caracter destul de plauzibil și care are numeroși susținători la momentul actual. Potrivit acesteia, ideea unei calități primare (ex: cea de a fi paralelipipedic) este asemănătoare, sub aspect calitativ, cu acea proprietate a obiectului (ex: forma paralelipipedică) care a constituit cauza ei. Un paralelipiped rămâne tot un paralelipiped, indiferent dacă este vorba despre ideea acestei forme sau despre forma fizică propriu-zisă. În ce privește ideea unei calități secundare (ex: cea de a avea gust dulce), ea nu se aseamănă cu cauza ei obiectivă (ex: gustul dulce) deoarece nu indică o trăsătură fundamentală a obiectului extern, ci doar o caracteristică derivată a acestuia, o rezultantă a modului în care sunt aranjați și în care se mișcă atomii care constituie obiectul. Noi percepem un obiect complex ca fiind dulce doar dacă atomii care intră în alcătuirea sa sunt aranjați și se mișcă în așa fel încât să îi confere obiectului puterea de a genera în noi senzația de dulce. Calitatea de a fi dulce nu este o proprietate esențială a obiectului, ci una pe care o putem denumi (folosind terminologia actuală) ca fiind *supervenientă* iar ideea de dulce nu descrie mișcarea atomilor din obiect, ci senzația provocată de proprietatea derivată a obiectului de a fi dulce.

Pe lângă ideile simple, care desemnează calități ale obiectelor, Locke identifică și idei complexe, dintre care unele desemnează calități complexe iar altele semnifică obiectele externe în integralitatea lor. Orice idee complexă despre o calitate complexă este reductibilă la idei simple, derivate din senzații, iar ideea complexă pe care ne-o formăm despre un anumit obiect se constituie la nivel mental din ideile tuturor calităților perceptibile ale acelui obiect (care sunt idei simple, derivate din senzații) și din ideea de substanță, de posesor al calităților, care nu este o idee derivată din senzații și care desemnează substratul calităților, cauza subiacentă și inaccesibilă empiric a unității lor. Căci, potrivit concepției filosofului englez, un obiect nu este alcătuit doar din calități perceptibile ci și dintr-un substrat care stă la baza calităților, constituie esența obiectului și este inaccesibil experienței. Prin intermediul simțurilor, noi putem afla doar faptul că obiectul există și că are anumite puteri (calități) care ne cauzează senzații dar nu îi putem cunoaște esența.

---

¹⁶ *Ibidem*, II, viii, §25.

Filosoful englez a făcut și o altă precizare importantă în ce privește derivarea ideilor simple din senzații. Astfel, el a susținut că, în timp ce majoritatea ideilor simple își au originea într-un singur simț (ex: ideile culorilor sunt generate numai de către simțul văzului, ideile sunetelor numai de către simțul auzului, etc.), există și idei simple, cum ar fi cele de mărime, formă și mișcare, care își au originea în două simțuri diferite.

După cum voi arăta în secțiunea următoare a studiului, această opinie a lui Locke, alături de alte puncte de vedere ale sale în privința deosebirilor dintre diferitele tipuri de calități dar și în privința raporturilor existente între acestea și mintea percepătorului, a constituit ținta a numeroase atacuri ale criticilor. Dintre aceștia, s-a remarcat George Berkeley, autor care a dedicat o mare parte a lucrării sale *A Treatise concerning the Principles of Human Knowledge* analizei critice a tezelor lui Locke în care se face referire la distincția dintre calitățile primare și calitățile secundare. Voi prezenta în continuare obiecțiile formulate de către Berkeley la adresa teoriei lockeene deoarece ele au meritul de a scoate în evidență majoritatea slăbiciunilor acestei teorii.

b) Criticile lui George Berkeley

Fragmente importante ale *Tratatului* lui Berkeley cuprind ample comentarii critice formulate la adresa opiniilor exprimate de către Locke în Cartea a II-a a *Eseului* său.

Încă din introducerea *Tratatului*, Berkeley contestă concepția lockeană privind distincția dintre calitățile primare și calitățile secundare, afirmând că aceasta este nesustenabilă deoarece nu există obiecte externe care să aibă proprietăți independente de minte. În opinia sa, este o iluzie să consideri că există obiecte externe care produc idei sau senzații în mintea noastră. Obiectele pe care le percepem nici nu există în lipsa minții, nici nu sunt imaginile unor obiecte externe, ci sunt colecții de idei sau senzații. Numai că, dacă pornim de la premisa că nu există obiecte externe care să constituie cauzele senzațiilor noastre, atunci se pune problema de a determina cum se formează în mintea noastră colecțiile de idei sau senzații care constituie obiectele. Soluția oferită de către Berkeley pentru această problemă a fost aceea că ideile sau senzațiile sunt înfățișate spiritului nostru de către Dumnezeu însuși. Nu există o lume materială externă percepătorului, ci doar minți sau spirite, pe care Berkeley le concepe ca fiind substanțe imateriale.

Filosoful irlandez respinge și ideea lui Locke potrivit căreia există calități ale obiectelor care sunt distincte de ideile despre calități ale obiectelor. Motivul este acela că, din punctul său de vedere, obiectele însele sunt colecții de idei sau senzații aflate în mintea noastră. În sprijinul punctului său de

vedere el aduce argumentul că, atunci când vorbim despre obiectele externe, noi ne referim, de fapt, la propriile noastre experiențe perceptuale deoarece nu obiectul ci calitățile perceptibile ale acestuia sunt direct accesibile conștiinței noastre. Spre exemplu, atunci când descriem un copac, noi facem referire nu la copacul în sine, ci la ceea ce cunoaștem în mod nemijlocit despre el, respectiv diversele senzații care compun, în mintea noastră, imaginea copacului. Ceea ce, judecând din perspectiva filosofului irlandez, ne îndreptățește să tragem concluzia că acel copac pe care îl descriem nu este altceva decât o colecție de senzații sau idei din mintea noastră. Obiectele, așa cum le cunoaștem noi (adică prin intermediul senzațiilor), sunt colecții de idei dependente de minte. Ele există doar așa cum sunt percepute și numai dacă sunt percepute. Independent de mintea percepătorului, nu există substanțe corporale. Chiar dacă Berkeley afirmă în mod explicit că: “Singurul lucru a cărui existență o negăm este acela pe care filosofii îl numesc materie sau substanță corporală”¹⁷, el face și precizarea că nu respinge existența substanțelor corporale decât în măsura în care acestea sunt concepute ca fiind substraturi ale unor accidente sau calități sensibile care există în lipsa minții dar nu și dacă ele sunt caracterizate ca fiind combinații de calități sensibile dependente de minte.

El admite că această poziție a sa intră în contradicție cu intuiția comună potrivit căreia trebuie făcută o deosebire clară între calitățile lucrurilor (care există în afara minții) și ideile despre calități ale lucrurilor (care există numai în minte). Dar celor care îi reproșează caracterul anti-intuitiv al concepției sale el le răspunde că intuiția privind existența exterioară minții a calităților obiectelor, care se distinge, prin aceasta, de ideile mentale despre calități, este greșită. În opinia sa, noi avem tendința de a trasa această distincție pentru că în mintea noastră, pe lângă idei ale senzației (senzații), există și idei ale imaginației (imagini). În timp ce calitățile despre care avem tentația de a crede că ar aparține lucrurilor externe nu sunt altceva, judecând din perspectivă berkeleyană, decât senzații în termenii cărora sunt analizabile lucrurile, ideile despre calitățile lucrurilor sunt considerate de către filosoful irlandez ca fiind imagini ale senzațiilor menționate. Eroarea pe care o comitem este aceea de a nu sesiza faptul că este vorba, de fapt, despre două categorii de idei și de a trata doar imaginile senzațiilor drept idei, în timp ce senzațiile însele le concepem ca pe niște proprietăți ale unor entități exterioare minții. Berkeley precizează și care sunt trăsăturile definatorii ale celor două categorii de idei. Astfel, ideile senzației se caracterizează prin faptul că au o intensitate și o constanță mai mare decât ideile din cealaltă categorie, prin faptul că există anumite uniformități ce pot fi observate pe parcursul succesiunii lor (așa-numitele *legi ale naturii*) și prin faptul că este imposibilă exercitarea

---

¹⁷ George Berkeley, *A Treatise concerning the Principles of Human Knowledge*, Indianapolis, Hackett Publishing, 1982, § 35.

unui control volițional asupra lor. În schimb, ideile imaginației sunt mult mai atenuate, mai schimbătoare și mai neregulate decât celelalte, în cazul lor fiind posibil, într-o anumită măsură, și controlul realizat pe cale volițională.

O altă consecință a faptului că nu admite existența obiectelor independente de percepție este aceea că Berkeley contestă și distincția lockeană dintre calitățile secundare perceptibile în mod mijlocit și cele perceptibile în mod nemijlocit, din moment ce această distincție presupune existența unor obiecte care acționează asupra altor obiecte, fără ca acele calități ale lor care generează schimbările să fie direct perceptibile.

Filosoful irlandez a anticipat o serie de obiecții ce pot fi formulate la adresa punctului său de vedere potrivit căruia obiectele există doar dacă sunt percepute.

În primul rând, el a sesizat faptul că un critic al concepției sale ar putea susține că, dacă ființa obiectelor ar consta, într-adevăr, în a fi percepute, atunci ar reieși că obiectele ar dispărea atunci când am înceta să le mai percepem, ceea ce ar fi absurd. Replica berkeleyană a fost aceea că, pentru ca un obiect să existe, este necesar ca el să fie perceput de către o singură minte. Or, această condiție minimală este satisfăcută dacă acceptăm că există Dumnezeu deoarece percepția divină poate garanta existența continuă a obiectelor.

O altă obiecție posibilă ar fi cea care ar semnala faptul că, dacă obiectele sunt colecții de idei, atunci nu pot exista interacțiuni cauzale între ele, ceea ce ar însemna, spre exemplu, că focul nu are capacitatea de a încălzi și nici apa nu are capacitatea de a răci. Replica lui Berkeley a fost aceea că regularitățile pe care le percepem și pe care suntem obișnuiți să le descriem ca fiind interacțiuni cauzale i se datorează, de fapt, lui Dumnezeu, cel care produce succesiunile de idei din mintea noastră. Noi suntem tentați să concepem aceste regularități ca pe niște interacțiuni cauzale care se produc între obiecte independente de minte atât din cauza ignoranței noastre cât și din cauza faptului că suntem induși în eroare de către limbajul cotidian, tot așa cum se întâmplă atunci când afirmăm că soarele răsare, cu toate că s-a demonstrat științific faptul că Pământul este cel care se mișcă în raport cu soarele și nu invers.

Berkeley a mai identificat și o altă modalitate de a le răspunde criticilor, semnalând faptul că propriile lor poziții sunt vulnerabile în fața obiecțiilor pe care le-au formulat. Astfel, el a remarcat că până și aceia care au afirmat că există obiecte materiale independente de minte au fost nevoiți să admită că niște proprietăți așa cum sunt culorile nu sunt altceva decât senzații, de unde reiese că și ei ar trebui să fie de acord cu ideea că astfel de proprietăți dispar atunci când închidem ochii. De asemenea, în ceea ce privește relațiile cauzale dintre obiecte, filosoful irlandez a ținut să sublinieze că

au existat numeroși alți filosofi, susținători ai ideii existenței unei lumi externe, care au considerat că Dumnezeu este cauza nemijlocită a tuturor lucrurilor.

Berkeley a criticat și concepția lui Locke în privința ideilor pe care ni le formăm despre obiecte și calitățile acestora, chiar dacă, pe alocuri, el a împărtășit punctele de vedere ale filosofului englez.

Astfel, deși Berkeley este de acord cu opinia lui Locke potrivit căreia ideile despre obiecte sunt compuse din idei despre calități percepute, el respinge teza lockeană conform căreia în alcătuirea ideii de *obiect* intră și ideea de *substrat*. Filosoful scoțian consideră că nu există un substrat substanțial al calităților obiectului pe care o astfel de idee să îl desemneze și își argumentează acest punct de vedere, în principal, prin evidențierea faptului că este imposibil, pentru oricare dintre noi, să își formeze o idee clară despre ceea ce este un astfel de substrat al calităților. De asemenea, Berkeley caută să demonstreze că este imposibil să concepi o substanță independentă de minte deoarece, pentru a o concepe, ar trebui să îți formezi o idee despre ea, or aceasta ar însemna că ea ar fi, în fapt, un obiect al gândirii sau al percepției.

Filosoful irlandez formulează obiecții și la adresa tezei lui Locke potrivit căreia ideile pe care ni le formăm despre obiectele care alcătuiesc lumea perceptibilă senzorial sunt efectul acțiunii cauzale a unor obiecte externe asupra simțurilor noastre. În primul rând, el contestă teza menționată pe motiv că se fundamentează pe ipoteza existenței unor obiecte externe. Or, această ipoteză este considerată de către el ca fiind o pură speculație, care nu poate fi confirmată nici pe cale empirică și nici prin intermediul rațiunii. Un alt motiv pentru care a respins teza respectivă este acela că formarea ideilor din mintea noastră nu poate fi explicată prin simplul fapt că ele sunt cauzate de către obiecte externe, chiar și în situația în care am admite că există astfel de obiecte. De altfel, el ține să semnaleze faptul că până și filosofii materialişti au recunoscut că: “nu sunt nici măcar aproape de a afla cum sunt produse ideile din moment ce sunt ei înșiși incapabili de a înțelege în ce manieră poate acționa corpul asupra spiritului sau cum este posibil ca el să întipărească vreo idee în minte”¹⁸. În ceea ce îl privește, Berkeley explică apariția acestor idei în mintea noastră prin faptul că sunt cauzate de către un spirit superior, Dumnezeu însuși, care îi înfățișează spiritului nostru diverse idei perceptuale, în succesiuni ordonate pe care obișnuim să le denumim *legi ale naturii*. Așadar, filosoful irlandez concepe legile naturii ca fiind uniformități în ordinea senzațiilor noastre. În opinia sa, senzațiile sunt conectate în virtutea unor astfel de uniformități într-o asemenea manieră încât o senzație pe care un individ o experimentează la un anumit moment dat constituie, pentru el, dovada faptului că la un moment ulterior va percepe anumite alte senzații. În același timp, ea constituie o probă a faptului că, în

---

¹⁸ *Ibidem*, § 19.

condiții similare, alți oameni vor percepe senzații similare. Grație existenței acestor uniformități, noi avem posibilitatea de a utiliza, la nivelul limbajului cotidian, un singur termen pentru a desemna nu doar o senzație, ci o întreagă serie de senzații.

Berkeley a contestat și punctul de vedere al lui Locke potrivit căruia ideile de *calități primare* se aseamănă cu calități obiective ale lucrurilor, în timp ce ideile de *calități secundare* nu se aseamănă cu nici o proprietate a unui obiect extern. Din punctul său de vedere, o idee se poate asemana cu o altă idee dar în nici un caz cu o calitate externă. Chiar dacă presupunem, prin absurd, că ar exista lucruri care să nu fie colecții de idei ci entități substanțiale, ar fi imposibil ca ideile noastre să se asemene cu proprietățile intrinseci ale lucrurilor. După cum remarcă Berkeley, noi nu putem nici măcar concepe un obiect care să aibă doar extensie, figură sau mișcare și căruia să îi lipsească toate acele calități care sunt catalogate drept secundare (așa cum este, spre exemplu, culoarea). De asemenea, el constată că principalul argument adus în sprijinul ideii că toate calitățile secundare sunt dependente de minte (respectiv acela că aparența senzorială a obiectului variază în circumstanțe variate) poate fi utilizat pentru a dovedi același lucru și despre calitățile secundare.

După cum am precizat și în secțiunea anterioară, Berkeley respinge distincția lockeană dintre ideile generate de către un singur simț și cele care își au originea în două simțuri diferite, susținând că nici o idee nu poate fi comună pentru două sau mai multe simțuri. Dacă ar exista, într-adevăr, idei care să le fie comune mai multor simțuri, ele ar trebui să aibă o caracteristică distinctivă, și anume aceea de a reprezenta în manieră obiectivă entitățile pe care le denotă. Spre deosebire de ideile derivate dintr-un singur simț, care sunt relative la condițiile psihologice particulare ale aceluși simț, ideile comune mai multor simțuri ar trebui să fie invulnerabile la relativitatea menționată și să reprezinte lucrurile așa cum sunt ele în realitate. Filosoful irlandez consideră, însă, că nici o idee nu are această caracteristică și, deci, că nu există idei comune mai multor simțuri.

Acest punct de vedere este exemplificat în lucrarea *An Essay Towards a New Theory of Vision*, unde este luat în discuție cazul ideii de «extensie», despre care o serie de autori, printre care se numără și Locke, au opinat că ar fi comună simțului tactil și celui vizual. Berkeley este de părere că respectivii autori greșesc deoarece extensia, pe care o percepem prin intermediul atingerii, nu are nimic în comun cu nici o idee vizuală. El susține că: “trebuie să recunoaștem că niciodată nu vedem și simțim unul și același obiect. Ceea ce este văzut e un lucru iar ceea ce este simțit e un alt lucru. Dacă figura vizibilă și extensia vizibilă nu ar fi același lucru cu figura tangibilă și extensia tangibilă, atunci nu am fi nevoiți să inferăm că unul și același lucru are extensii diverse. Adevărata consecință

este aceea că obiectele vederii și cele ale atingerii sunt două lucruri diferite”¹⁹. Potrivit concepției berkeleyene, nici ideile vizuale de «mărime», «formă» și «mișcare» nu au nimic în comun cu ideile tactile denotate prin intermediul aceluiași denumiri. Chiar dacă cele două tipuri de idei sunt asociate într-o manieră aproape indisolubilă la nivelul experienței, fiind chiar confundate unele cu altele, la nivel elementar ele sunt complet disparate. În opinia sa, ideile vizuale ar trebui concepute ca fiind, mai degrabă, niște semne, pe care noi învățăm să le corelăm cu ideile tangibile aproximativ în același mod în care învățăm un limbaj.

Nu voi încheia această secțiune a studiului înainte de a menționa că atacurile lui Berkeley la adresa distincției dintre calitățile primare și cele secundare ale lucrurilor au, în anumite cazuri, un caracter general, vizând nu doar tezele lui Locke, ci ale tuturor acelor filosofi care adoptă o poziție similară cu cea lockeană. Un exemplu elocvent în acest sens îl constituie următoarele observații ale filosofului irlandez: “Există unii care fac o distincție între calități *primare* și *secundare*. Prin cele dintâi ei înțeleg extensia, figura, mișcarea, repaosul, soliditatea, impenetrabilitatea și numărul; prin cele din urmă, ei denotă toate celelalte calități sensibile, cum ar fi culorile, sunetele, gusturile, și așa mai departe. Ei recunosc că ideile pe care le avem despre acestea din urmă nu se aseamănă cu nimic care există în lipsa minții sau neperceptat dar ei vor ca ideile noastre despre calități primare să fie acceptate ca fiind modele sau imagini ale lucrurilor care există în lipsa minții, într-o substanță negânditoare pe care o denumesc Materie”²⁰. Numai că, după cum susține Berkeley: “extensia, figura și mișcarea, abstrase din toate celelalte calități, sunt inconceptibile. Așadar, acolo unde se află celelalte calități sensibile, acolo trebuie să se afle și acestea [...] în minte și nicăieri altundeva”²¹.

Am citat aceste puncte de vedere ale lui Berkeley și dintr-un alt motiv, și anume acela că am dorit să scot în evidență, încă o dată, faptul că au existat situații în care el a interpretat greșit tezele lui Locke, atribuindu-i filosofului englez niște puncte de vedere pe care acesta nu le-a susținut niciodată. Spre exemplu, în acest caz particular, Berkeley este îndreptățit să considere că, judecând din punctul de vedere al lui Locke, ideile pe care le avem despre culori, sunete sau gusturi nu se aseamănă cu nimic din ceea ce există în afara minții. În schimb, el greșește atunci când sugerează că Locke ar fi conceput și calitățile pe care le desemnează aceste idei ca fiind în minte. Locke nu a susținut în nici una dintre lucrările sale că vreuna dintre calitățile secundare s-ar afla în minte. Pentru el, doar ideile

---

¹⁹ George Berkeley, *An Essay Towards a New Theory of Vision*, în *A New Theory of Vision and other Writings*, edited by A. Lindsay, London, Dent, 1938, § 49

¹⁹ Alexander Campbell Fraser, *Selections from Berkeley: With An Introduction and Notes*, Oxford, Clarendon Press, 1891, pp. 45-46.

²⁰ *Ibidem*, p. 47.

sunt în minte dar nu și calitățile perceptibile, care sunt în lucruri, după cum am arătat în secțiunea anterioară a acestui studiu, atunci când am și citat anumite fragmente din *Eseul* său. Atribuindu-i lui Locke punctul de vedere potrivit căruia culorile, sunetele sau gusturile s-ar afla în minte, Berkeley a interpretat în mod eronat concepția filosofului englez în privința statutului ontologic al calităților secundare.

Erorile de interpretare ale lui Berkeley sunt parțial explicabile, dat fiind faptul că unele dintre punctele de vedere lockeene sunt destul de greu inteligibile, fiind formulate fie într-o manieră incompletă, fie într-una excesiv de arborescentă, fapt care poate avea drept consecință apariția unor confuzii. De altfel, întregul demers de analiză realizat de către Locke în *Eseul* său poate fi acuzat de inconsistență, după cum remarcă și Reginald Jackson în articolul său intitulat *Locke's Distinction between Primary and Secondary Qualities*: "Printre meritele *Eseului despre intelectul omenesc* al lui Locke, nici măcar cel mai prietenos critic nu ar enumera consistența. Într-adevăr, Locke însuși își recunoaște inconsistența cu o candoare dezarmantă atunci când, după ce distinge «calitățile», ca aparținând corpurilor, de «idei», ca obiecte dependente de minte ale percepției, produse de către calități, el proclamă imediat că, dacă vorbește câteodată despre aceste idei ca fiind în «lucrurile» (corpurile) însele ar trebui să se înțeleagă, prin aceasta, că el se referă la acele calități din «obiecte» (corpuri) care produc ideile în noi”²².

Trecând peste aceste considerații, putem concluziona că unele dintre obiecțiile formulate de către Berkeley la adresa teoriei lockeene despre calitățile secundare sunt îndreptățite, evidențiind deficiențe reale ale acestei teorii, în timp ce altele sunt neîndreptățite deoarece fie se fundamentează pe o serie de presupoziii discutabile de la care a pornit filosoful irlandez (cum ar fi aceea că nu există o lume externă, independentă de minte), fie sunt consecința unor interpretări greșite ale tezilor lui Locke. Criticile lui Berkeley nu semnalează, însă, toate aspectele deficitare ale teoriei lockeene. Alte slăbiciuni ale acesteia pot fi identificate în urma stabilirii locului pe care ea îl ocupă în contextul mai larg al teoriilor despre natura calităților secundare. În cele ce urmează, voi preciza unde se încadrează teoria lui Locke în ansamblul teoriilor clasificate de către Armstrong și care sunt consecințele care derivă de aici, atât sub aspectul obiecțiilor care îi pot fi aduse cât și sub aspectul raportului în care se află ea cu fizicalismul.

c) Consecințe ale clasificării concepției lockeene

---

²² Reginald Jackson, *Locke's Distinction between Primary and Secondary Qualities*, p. 56.

Concepția lockeană despre calitățile secundare este clasificată de către Armstrong ca făcând parte din categoria teoriilor dualist lockeene. Filosoful australian admite că, pentru Locke, calitățile secundare sunt proprietăți ale obiectelor fizice dar subliniază faptul că, în conformitate cu definiția lockeană, o calitate secundară a unui obiect nu este altceva decât puterea obiectului de a genera ideea acelei calități în mintea unor percepători normali, în condiții standard. Or, după cum remarcă Armstrong, indiferent care ar fi statutul exact al ideilor despre calități secundare în filosofia lockeană, ele nu pot fi entități fizice și nici nu pot fi atașate unor obiecte fizice, ci sunt fie entități care intră în alcătuirea minții, fie modificări ale acesteia (în condițiile în care Locke concepe mintea ca fiind o substanță non-spațială, cu caracter imaterial)²³.

În virtutea acestor caracteristici ale sale, teoria lui Locke se deosebește de teoriile dualist subiectiviste (din moment ce calitățile secundare nu sunt definite ca fiind proprietăți ale unor entități nelocalizabile în spațiul fizic) și de cele dualist realiste (din moment ce nu pornește de la premisa că fiecare calitate secundară ar avea caracteristici spațiale intrinseci). De asemenea, ea se deosebește de teoriile atributiv subiectiviste pentru că nu definește calitățile secundare ca fiind niște extra-prorietăți ale țesuturilor neuronale), de cele atributiv lockeene (deoarece, în cazul său, senzațiile generate de către obiectele fizice nu sunt concepute ca având două tipuri de proprietăți, spațiale și non-spațiale) dar și de cele atributiv realiste (spre deosebire de respectivele teorii, cea a lui Locke nu face referire doar la trăsăturile obiectului fizic perceput atunci când definește calitățile secundare, ci și la influența acestuia asupra percepătorului și la rezultatele actului percepției). În ce privește teoriile materialiste, deosebirile dintre acestea și teoria lui John Locke au, în principal, un caracter ontologic. Indiferent dacă sunt adepți ai materialismului subiectiv, lockean sau realist, filosofii materialști cad de acord asupra ideii că obiectele fizice (care nu au decât proprietăți fizice) cauzează procese fizice (care, la rândul lor, au doar proprietăți fizice) în sistemul nervos central al percepătorului. fără a aduce în discuție existența unor entități sau aspecte mentale non-spațiale ceea ce nu se întâmplă în cazul teoriei lockeene originale.

O consecință importantă a faptului că viziunea despre calitățile secundare a filosofului englez este clasificată ca fiind o teorie dualist lockeană, este aceea că ea cumulează deficiențele teoriilor lockeene și ale celor dualiste.

În primul rând, ea suferă de o slăbiciune comună tuturor teoriilor lockeene, respectiv aceea de a trebui să opteze între a accepta o teorie reprezentatională a percepției sau a recurge la o ipoteză cu un caracter artificial pentru a evita adoptarea unei astfel de teorii.

---

²³ D. M. Armstrong, *The Secondary Qualities*, p. 230

Potrivit teoriei reprezentationale a percepției, toate calitățile perceptibile au un caracter subiectiv, ele fiind proprietăți ale stărilor mentale ale percepătorului. Prin intermediul percepției, noi nu avem un acces direct la lumea fizică, ci doar la reprezentări ale acesteia, motiv pentru care nu putem avea niciodată certitudinea existenței unei lumi fizice dincolo de reprezentările noastre.

Cei care nu doresc să adopte teoria reprezentatională a percepției pot recurge la o alternativă, respectiv aceea de a susține că unele experiențe perceptuale, cum ar fi, spre exemplu, cele ale mărimilor sau ale formelor obiectelor fizice, ne oferă un acces direct la proprietăți fizice, obiective, ale acestor obiecte, ceea ce nu se întâmplă în cazul experiențelor perceptuale ale unor calități secundare, cum ar fi culorile, gusturile sau mirosurile. Chiar dacă, atunci când le percepem, astfel de calități secundare par a avea același grad de obiectivitate ca și proprietățile de formă sau mărime, ele sunt, de fapt, subiective, sunt proprietăți ale stărilor noastre perceptuale. În cursul actului percepției, noi proiectăm culori, gusturi sau mirosuri asupra unor obiecte fizice. Adepții acestei teorii alternative caracterizează proiectarea calităților secundare asupra obiectelor fizice ca fiind o formă de iluzie senzorială, pentru că ceea ce pare a fi o proprietate a obiectului extern este, în realitate, o proprietate a experienței senzoriale a percepătorului. Dar, după cum remarcă Armstrong, o astfel de alternativă la teoria reprezentatională a percepției nu reprezintă o opțiune viabilă pentru un adept al unei teorii lockeene în privința calităților secundare deoarece, în măsura în care ar face o astfel de opțiune, el ar fi obligat să ofere o explicație puțin plauzibilă a faptelor fenomenologice, conform căreia fiecare dintre noi are iluzii senzoriale ori de câte ori percepe culori, sunete, mirosuri sau orice alt tip de calități secundare. Armstrong este de părere că, în cazul unui adept al unei teorii dualist lockeene, explicația formulată ar fi cu atât mai greu de acceptat cu cât el ar fi nevoit să susțină că o proprietate care pare să aparțină unei entități fizice este, de fapt, proprietatea unei entități non-fizice.

Teoria lui Locke despre calitățile secundare se confruntă și cu alte două probleme, specifice tuturor teoriilor dualiste, și anume aceea de a explica în ce mod interacționează entitățile non-spațiale cu lumea fizică și aceea de a formula un principiu al individuației pentru entități non-spațiale. Nici una dintre aceste probleme nu a putut fi rezolvată în mod satisfăcător până în prezent.

O altă consecință importantă a faptului că teoria lockeană despre calitățile secundare este catalogată de către Armstrong ca fiind una dualistă este aceea că nu pare a mai fi posibilă compatibilizarea ei cu fizicalismul.

De altfel, în lucrarea sa intitulată *The Subjective View*, Colin McGinn susține în mod explicit că o analiză atentă a teoriei lui Locke despre calitățile secundare ne va conduce în mod inevitabil la concluzia că experiențele calităților secundare nu pot fi reduse la stări fizice sau funcționale. În

măsura în care observația lui McGinn este corectă, aceasta înseamnă că toate tentativele filosofilor fizicaliști contemporani de a reinterpretă teoria lui Locke dintr-o perspectivă fizico-funcționalistă sunt sortite eșecului, intrând în contradicție cu concepția de ansamblu despre natura calităților secundare pe care a avut-o autorul teoriei.

Pe lângă McGinn, există și alți comentatori care împărtășesc un punct de vedere similar în privința raportului de incompatibilitate dintre teoria lockeană și fizicalism, unul dintre argumentele lor fiind acela că Locke a susținut că noi putem greși atunci când formulăm judecăți perceptuale cu privire la calitățile secundare dar nu și atunci când formulăm judecăți perceptuale despre calitățile primare (ceea ce, potrivit comentatorilor, ne-ar conduce la concluzia că, în conformitate cu concepția lockeană, calitățile secundare există numai în minte, ele nefiind proprietăți propriu-zise ale obiectelor așa cum sunt calitățile primare). Un alt argument este construit pornind de la observația că, pentru Locke, doar percepțiile calităților secundare (spre deosebire de cele ale calităților primare) variază în funcție de contextul în care se produce actul percepției, de unde rezultă, în opinia comentatorilor, că filosoful englez a conceput calitățile secundare ca existând exclusiv în minte. Consider că aceste două argumente sunt neîntemeiate deoarece, după cum am arătat și mai devreme, Locke nu concepe calitățile secundare ca existând în minte. Potrivit concepției sale, ideile despre calitățile secundare se află în minte dar nu și calitățile pe care le desemnează aceste idei deoarece calitățile respective sunt proprietăți ale obiectelor.

Trebuie spus că, în ciuda tuturor elementelor care vin în sprijinul ipotezei potrivit căreia teoria lockeană despre calitățile secundare nu este compatibilă cu o explicație fizico-funcționalistă a experienței, au existat, totuși, anumiți autori, așa cum este Janet Levin, care au susținut că teoria dispozițională a calităților secundare (a cărei formă incipientă este reprezentată de către concepția lui Locke despre calitățile secundare) ar putea fi compatibilă cu o astfel de explicație fizicalistă în cazul în care i-ar fi aduse anumite rectificări. Iar punctul său de vedere nu poate fi considerat din start ca fiind neîntemeiat, mai ales dacă sunt avute în vedere transformările pe care le-a suferit teoria dispozițională pe parcursul timpului (există o serie de deosebiri între viziunea despre calitățile secundare a lui Locke și cea a filosofilor dispoziționaliști contemporani, care nu sunt numai de ordin terminologic, ci care sunt și consecința faptului că punctele de vedere lockeene în privința modului în care ar trebui clasificate ideile despre calități ale obiectelor și în privința relațiilor de asemănare sau de neasemănare dintre idei și calitățile care le corespund nu mai sunt împărtășite de către filosofii dispoziționaliști contemporani). Iată de ce voi căuta să cercetez cu atenție argumentele aduse de către Levin în sprijinul poziției sale și voi încerca să îmi conturez o opinie în privința viabilității acestora.

Dar, pentru a putea realiza o evaluare exactă a argumentelor formulate de către Levin, este necesar să fie prezentată și analizată, în prealabil, viziunea filosofilor dispoziționaliști contemporani în privința modului în care ar trebui caracterizate calitățile secundare. Efectuarea unei astfel de analize presupune, însă, o delimitare strictă a ariei de cercetare deoarece, în lucrările de specialitate ale ultimilor ani, discuțiile despre calitățile secundare se concentrează, adeseori, doar asupra unui tip sau altul de calitate secundare. Una dintre consecințele acestei stări de fapt este aceea că au ajuns să fie diferențiate mai multe versiuni specializate ale teoriei dispoziționale a calităților secundare, cum ar fi, spre exemplu, teoria dispozițională a culorii, teoria dispozițională a gustului, teoria dispozițională a mirosului, etc. Problema care se pune este aceea de a stabili către care dintre aceste versiuni specializate urmează să ne canalizăm efortul de cercetare în cele ce urmează. Putem lua o decizie optimă dacă pornim de la observația că respectivele teorii nu se bucură de un interes egal din partea comentatorilor. O succintă analiză comparativă a subiectelor abordate de către autorii interesați de tema calităților secundare ne permite să constatăm că teoriile despre natura culorii (inclusiv teoria dispozițională a culorii) ocupă locul preponderent în ansamblul teoriilor despre calitățile secundare studiate de către filosofii contemporani, în detrimentul unor teorii cum ar fi cele despre natura gustului sau a mirosului.

Explicația acestei stări de lucruri este aceea că beneficiază de o largă susținere printre filosofi ideea potrivit căreia culorile sunt calități secundare, ceea ce nu se întâmplă în cazul altor candidați la statutul de calitate secundare, așa cum ar fi, spre exemplu, mirosurile sau gusturile. Cei care contestă ideea existenței calităților secundare, fac adeseori referire la faptul că anumite calități despre care s-a crezut, la un moment dat, că ar fi calități secundare (ex: căldura sau sunetul), s-au dovedit ulterior, în urma cercetărilor experimentale realizate de către oamenii de știință, a fi proprietăți fizice independente de percepție. Iar descoperirile care au avut loc, pe parcursul ultimilor ani, în domeniul fiziologiei olfactive și a celei gustative i-au determinat pe mulți filosofi să își pună întrebarea dacă nu va fi posibilă, în curând, definirea mirosului și a gustului unui obiect în termeni exclusiv fizici, fără a mai invoca existența unei componente subiective. După cum observa și Keith Campbell într-un articol al său: “Clasa calităților secundare pare a fi condamnată la cariera unui membru aflat în declin, investigarea instrumentală a căldurii și a sunetului fiind deja un fapt împlinit, studiul în privința mirosului fiind în desfășurare, și numai gustul și culoarea, din ceea ce știu eu, rămânând secundare”²⁴. Trebuie precizat în acest context că, din momentul în care Campbell și-a scris articolul

---

²⁴ Keith Campbell, *Primary and Secondary Qualities*, p. 226.

și până în prezent, s-au făcut progrese remarcabile și în privința explicării gustului în termenii unor caracteristici intrinseci, independente de percepție, ale obiectelor.

În privința culorilor, însă, oamenii de știință nu au înregistrat succese similare în tentativa lor de a explica natura acestora în termeni fizici, obiectivi. Cercetările experimentale realizate până în prezent nu au furnizat date suficiente de concludente pentru a putea respinge teza, susținută de către numeroși filosofi, potrivit căreia culorile nu se constituie independent de actul percepției, componenta subiectivă având un rol fundamental în cazul lor.

În esență, acestea sunt motivele pentru care consider că opțiunea cea mai potrivită este aceea de a mi continua demersul de cercetare concentrându-mi atenția asupra analizei teoriei dispoziționale a culorii.

III. Teoria dispozițională a culorii

a) Ce sunt culorile?

În încercarea lor de a răspunde la întrebarea de mai sus, filosofii au ajuns să formuleze veritabile teorii despre natura culorilor. Studiarea tuturor acestor teorii nu constituie obiectivul studiului de față. Precizam anterior că îmi voi direcționa demersul de cercetare doar asupra uneia dintre ele, cunoscută sub numele de teoria dispozițională a culorii. Dar, pentru a înțelege care este locul pe care îl ocupă teoria dispozițională a culorii în ansamblul teoriilor despre natura culorii și care sunt avantajele și dezavantajele ei prin raportare la celelalte teorii, consider că este necesară realizarea unei succinte prezentări a acestora. După cum observă Colin McGinn, în articolul său intitulat *Secondary Qualities*, pot fi distinse, în principal, cinci teorii despre natura culorii²⁵.

Potrivit uneia dintre ele, care beneficiază de o largă susținere atât printre filosofi cât și în rândul oamenilor de știință, culorile au o natură fizică și sunt reductibile la proprietăți fizice în aceeași manieră în care căldura este reductibilă la energia cinetică slabă iar apa este reductibilă la H₂O. Pentru a putea determina care sunt proprietățile fizice la care sunt reductibile culorile, au fost luate în considerare trei componente, despre care se poate spune că sunt trăsături fundamentale ale oricărei culori: nuanța (determinată de lungimea de undă a luminii percepute), strălucirea (determinată de

---

²⁵ Cf. Colin McGinn, *Secondary Qualities*, în *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, London and New York, Routledge, 1998, pp. 7790-7791

intensitatea relativă a luminii) și saturația (care se stabilește în funcție de cât de multă nuanță există într-un stimul cromatic, în raport cu cât de multă lumină albă este prezentă în cadrul aceluiași stimul).

Unii dintre adepții acestei teorii au caracterizat culoarea ca fiind o proprietate a luminii reflectate de către obiectul colorat. În opinia lor, lumina reflectată de suprafața obiectului are o compoziție despre care putem spune că este specifică pentru culoarea acestuia în ce privește nuanța, strălucirea și saturația. Această caracterizare s-a dovedit a fi greu sustenabilă în fața criticilor, în condițiile în care ea intră în contradicție cu rezultatele anumitor experimente optice în cadrul cărora s-a demonstrat că există fascicule de lumină care au lungimi de undă diferite dar care au același efect asupra sistemului vizual, fiind percepute ca având aceeași culoare. David Hilbert, unul dintre cei mai cunoscuți susținători contemporani ai acestei teorii, a considerat că problema semnalată de către critici poate fi depășită în cazul în care culoarea este identificată cu reflecția spectrală a suprafeței unui obiect. Dat fiind faptul că, în cazul reflecției spectrale, trebuie să se țină cont atât de compoziția luminii care atinge suprafața obiectului cât și de compoziția luminii reflectate de această suprafață, ar reieși, potrivit lui Hilbert, că fasciculele de lumină reflectate de către obiecte care au lungimi de undă diferite au și culori diferite, chiar dacă noi le percepem ca având aceeași culoare.

În conformitate cu această teorie, ceea ce vedem noi atunci când percepem o anumită culoare este doar aparența senzorială a fundamentului fizic al culorii dar nu și fundamentul însuși, a cărui natură este inaccesibilă percepției comune. Prin urmare, baza fizică a oricărei culori este complet independentă de mintea percepătorului. Ea este situată la nivelul obiectului extern și este identificabilă cu acea culoare al cărei fundament îl constituie. Susținătorii teoriei nu pornesc de la premisa că baza fizică a unei culori ar consta dintr-o singură proprietate fizică a unui obiect extern. Dat fiind faptul că fiecare culoare are o multitudine de nuanțe, este greu de acceptat ideea că toate nuanțele unei culori sunt reductibile la o unică proprietate fizică. O alternativă rezonabilă este aceea de a susține că baza fizică a unei culori este constituită din toate acele proprietăți fizice care se află la originea nuanțelor ei. Prin actul obișnuit al percepției, nu se poate stabili în ce constau aceste proprietăți fizice deoarece capacitățile sistemului nostru vizual sunt limitate și nu ne permit să trecem dincolo de aparența fenomenală a culorii. Dar, potrivit adepților teoriei, identificarea respectivelor proprietăți poate fi realizată de către oamenii de știință atât pe cale teoretică cât și prin intermediul unor experimente științifice efectuate cu ajutorul unor instrumente de înaltă precizie.

Criticii au identificat două deficiențe majore ale acestei teorii.

În primul rând, i-au reproșat faptul că îi conferă un caracter conjunctural și empiric vulnerabil cunoașterii noastre senzoriale despre culoare. Ei subliniază că, dacă această teorie ar fi adevărată, ar

reieși că ceea ce aflăm despre o culoare atunci când o vedem nu reprezintă natura ei veritabilă (care este inaccesibilă actului obișnuit al percepției), ci este doar o aparență fenomenală, un efect optic care poate fi distorsionat în funcție de condițiile de luminozitate, de opacitatea mediului ambiant, de eventualele afecțiuni biologice ale sistemului vizual al observatorului și de toate celelalte elemente care compun contextul senzorial în care a fost percepută culoarea. În măsura în care o culoare este identificabilă cu o micro-proprietate fizică a unui obiect, atunci înseamnă că natura acelei culori nu poate fi cunoscută atâta timp cât nu se determină în ce constă micro-proprietatea la care ea este reductibilă. De asemenea, rezultă că nu se poate ști cum este relaționată o culoare cu alte culori până când nu se stabilește cum sunt relaționate micro-proprietățile cu care respectivele culori se identifică. Or, astfel de concluzii intră în contradicție cu intuițiile simțului comun deoarece, atunci când percepem culoarea roșie a unui obiect, intuiția ne spune că am aflat într-o manieră directă și nemijlocită ce este roșul în integralitatea sa, fără a mai fi necesar să cunoaștem care este proprietatea fizică a aceluși obiect în virtutea căreia el este perceput ca fiind roșu. În plus, fiecare dintre noi intuiește că actul percepției îi permite să afle în ce mod sunt relaționate culorile unui obiect sau ale mai multor obiecte distincte aflate în câmpul său vizual, fără a fi nevoit să cunoască, în prealabil, cum sunt interconectate proprietățile fizice despre care se presupune că ar constitui fundamentul fizic al acestor culori.

În al doilea rând, criticii au semnalat faptul că teoria menționată tratează conceptele de culoare ca și cum ar avea un caracter absolut, ceea ce constituie o eroare deoarece, în opinia lor, conceptele de culoare nu sunt absolute, ci relative. Pentru a-și susține acest punct de vedere, ei au căutat să demonstreze că există posibilitatea ca una și aceeași micro-proprietate să interacționeze cu tipuri diferite de sisteme senzoriale, producând tipuri diferite de experiențe cromatice. Astfel, ei au arătat că este logic posibilă o situație în care o specie extraterestră cu un sistem senzorial diferit de al nostru să perceapă ca fiind albastre obiectele pe care noi le percepem ca fiind galbene. În aceste condiții, membrii speciei respective ar fi îndreptățiți să descrie acele obiecte ca fiind albastre, după cum și noi am fi îndreptățiți să le descriem ca fiind galbene, chiar dacă este vorba despre unele și aceleași obiecte. Ambele descrieri ar fi adevărate, de unde rezultă că, în timp ce conceptele de culoare au un caracter relativ, depinzând, printre altele, de particularitățile sistemului senzorial al observatorului, adevărurile despre micro-proprietățile care constituie fundamentul fizic al culorilor au un caracter absolut. Deducem de aici că nu poate exista o relație de identitate între culori și micro-proprietățile obiectelor externe, pentru că nu ar fi posibil ca una și aceeași micro-proprietate să fie identică cu mai multe culori diferite.

O altă teorie despre natura culorilor este aceea potrivit căreia toate culorile au un caracter ireductibil. Adepții acestei teorii consideră că despre o culoare nu se poate spune decât că este ceea ce este și nimic mai mult decât atât. Ei admit că există un fundament fizic al culorii unui obiect, o cauză a acesteia, în virtutea căreia se poate explica în ce mod ajunge raza de lumină să aibă o anumită lungime de undă atunci când este percepută de către ochiul observatorului. În același timp, ei resping ideea identificării culorii cu acest fundament fizic. Potrivit concepției lor, culorile nu sunt proprietăți fizice ci alcătuiesc o familie ireductibilă de proprietăți, sunt trăsături fundamentale și inexplicabile ale lucrurilor. Nu există un substrat subiacent al culorii, inaccesibil prin experiență, ci culoarea este, în integralitatea ei, exact așa cum ni se înfățișează la nivel empiric. Atunci când percepem o culoare aflăm tot ce se poate afla despre ea.

Principala obiecție care i-a fost adusă acestei teorii a fost aceea că ea ignoră conexiunea conceptuală dintre culoarea unui obiect și aparența fenomenală a acestuia. Veridicitatea unui enunț despre culoare depinde de o serie de fapte care privesc răspunsurile senzoriale ale percepătorului iar simpla postulare a ireductibilității culorilor nu modifică această stare de lucruri.

O a treia teorie despre natura culorilor este construită pornind de la premisa că nici obiectele fizice și nici stările mentale nu sunt colorate. Susținătorii ei nu contestă ideea că fiecare dintre noi are capacitatea de a percepe culori dar sunt de părere că ar fi o eroare să concepem respectivele culori ca fiind proprietăți ale unor obiecte. Culoarea nu este o proprietate a ceva care este văzut și nici a actului percepției acelui ceva. Ea este asemenea perspectivei, un mod de a vedea lucrurile sau un mediu prin intermediul căruia vezi lucrurile. Altfel spus, noi nu vedem obiecte colorate ci vedem obiecte în manieră colorată.

Prin adoptarea unei astfel de concepții asupra culorilor pot fi evitate dificultățile pe care le întâmpină adepții celor două teorii prezentate anterior, pentru că proprietatea de a avea o culoare nu le mai este atribuită nici obiectelor externe și nici stărilor mentale. Cu toate acestea, și această teorie are un aspect deficitar care a fost evidențiat de către critici, și anume acela că unei întregi categorii de cuvinte (cele care desemnează culori) nu îi este recunoscută capacitatea de a predica proprietăți. Or, o astfel de poziție este socotită a fi nesustenabilă deoarece, din punct de vedere gramatical, nu există nici o diferență semnificativă între termenii care denotă culori și alți termeni, despre care se afirmă că ar avea capacitatea de a predica proprietăți despre obiecte (ex: termenii care denotă formele spațiale ale obiectelor). În aceste condiții, nu pare a exista nici un motiv întemeiat pentru care un termen cum ar fi *albastru* să nu aibă capacitatea de a predica o proprietate despre un obiect, în timp ce un termen cum ar fi *paralelipipedic* să aibă această capacitate. Criticii nu invocă numai considerente de ordin

gramatical atunci când contestă această teorie, ci și considerente de ordin empiric deoarece este implauzibilă ipoteza că, atunci când percepem un obiect ca fiind colorat, noi vedem în manieră colorată un obiect lipsit de culoare (altfel spus, percepem obiectul incolor ca printr-un filtru colorat).

În conformitate cu o a patra teorie, nici un obiect extern nu este colorat. Culorile au o natură mentală, sunt proprietăți ale experiențelor perceptuale. Astfel, atunci când percepi un obiect ca fiind roșu, culoarea respectivă nu este o proprietate a obiectului ci a percepției însăși. În opinia adepților acestei teorii, nu numai culorile ci și celelalte proprietăți pe care le percepem și despre care credem în mod eronat că ar aparține unor obiecte externe sunt, de fapt, caracteristici ale senzațiilor noastre. Chiar dacă ar exista obiecte externe, ele ne-ar fi inaccesibile prin experiență.

Obiecțiile formulate la adresa acestei teorii semnaleză, în primul rând, faptul că ea se fundamentează pe o presupuziție contra-intuitivă, și anume aceea că toate obiectele pe care le percepem au o natură mentală, lumea externă fiind inaccesibilă percepției noastre. De asemenea, este scos în evidență faptul că această teorie nu face distincție între ceea ce este experimentat și experiența însăși iar în lipsa acestei distincții se poate ajunge la o serie de concluzii cum ar fi aceea că nu există o lume fizică sau aceea că toate proprietățile lumii fizice sunt proprietăți ale minții noastre. Astfel de concluzii sunt considerate a fi inacceptabile de către critici deoarece sunt expresia unei erori categoriale. Potrivit criticilor, nici o experiență a unui obiect colorat nu poate fi ea însăși un obiect colorat. Spre exemplu, percepția unei statuete albe de porțelan ar putea avea calitatea de a fi albă dar nu și pe aceea de a fi solidă, dură, casabilă, de a avea greutate, de a avea formă spațială, etc.

Cea de-a cincea teorie, care beneficiază de cei mai mulți adepți datorită faptului că este în concordanță cu viziunea simțului comun asupra percepției cromatice, este cea potrivit căreia culorile sunt dispoziții ale obiectelor de a cauza răspunsuri senzoriale în percepător, în condiții propice de luminozitate și de receptivitate perceptuală. Ea este cunoscută sub numele de *teorie dispozițională a culorii*. Susținătorii acestei teorii consideră că nici un obiect nu este colorat dacă îl luăm în considerare independent de relația sa cu organismul percepător. Ei pornesc de la premisa că obiectele au proprietăți fizice care produc efecte asupra sistemului optic al observatorului, generând, în acest mod, experiențe cromatice. Potrivit concepției lor, culoarea unui obiect nu este altceva decât dispoziția acestuia de a produce moduri specifice de experiență în percepători. Altfel spus, culorile sunt proprietăți relaționale complexe cu caracter psiho-fizic, care își au originea în obiectul extern dar care sunt definibile doar prin referire la efectele senzoriale pe care obiectul le produce asupra observatorului. După cum se poate remarca, în cadrul teoriei dispoziționale se admite existența unei

componente subiective a culorii dar fără a fi negată ideea că există și o componentă fizică, obiectivă, a acesteia.

Așadar, în conformitate cu această teorie, pentru ca un obiect să aibă o anumită culoare este necesar să fie îndeplinite două condiții. O primă condiție este aceea ca obiectul să aibă o proprietate fizică de ordinul întâi P, care are rolul cauzal de ordinul al doilea de a genera experiența respectivei culori în percepător. Obiectul colorat are dispoziția de a cauza o experiență cromatică în percepător tocmai în virtutea faptului că are o astfel de proprietate fizică fundamentală P. Putem deduce de aici că teoriile dispoziționale despre culoare se află într-un raport de analogie cu teoriile funcționaliste, care identifică proprietățile mentale cu roluri cauzale, aceste proprietăți fundamentându-se pe stări fizice de nivel inferior ale organismului. În ce privește cea de-a doua condiție care trebuie îndeplinită, aceasta constă în existența unei minți care să aibă dispoziția de a avea experiența culorii obiectului în prezența acestuia. După cum observă Colin McGinn: “două entități și dispozițiile lor sunt în discuție aici obiectul exterior al percepției și mintea cu care acel obiect interacționează. Și așa cum obiectul are dispozițiile sale în virtutea proprietăților sale fizice intrinseci, tot așa mintea va avea dispozițiile sale în virtutea proprietăților fizice (presupuse) ale sistemului nervos al percepătorului. Teoria dispozițională este, astfel, o teorie dispozițională *dublă* și aceasta se întâmplă pentru că ea tratează culorile ca fiind constituite din *relații* între obiecte și percepători. Un obiect este roșu în virtutea dispoziției sale de a interacționa cu dispoziția aparatului senzorial al unui percepător, în așa fel încât să producă proprietatea manifestă de a vedea ceva roșu”²⁶.

Autorii dispoziționaliști își exemplifică propria concepție despre natura culorilor recurgând la diverse analogii, una dintre cele mai elocvente fiind aceea dintre proprietatea de a fi colorat și proprietatea de a fi otrăvitor. Spunem despre ceva că este otrăvitor, atunci când acest ceva cauzează o degradare a funcțiilor fiziologice ale unui organism în momentul în care este ingerat. Dar particularitatea unei substanțe de a fi otrăvitoare depinde de tipul de organism care o ingerează (una și aceeași substanță poate fi toxică pentru o ființă vie și nutritivă pentru alta), precum și de alți factori, care privesc circumstanțele în care substanța este ingerată. Spre exemplu, o substanță poate fi inofensivă prin ea însăși dar poate fi otrăvitoare atunci când un organism o ingerează împreună cu alte substanțe. Într-un mod analog, proprietatea unui obiect de a avea o anumită culoare depinde atât de particularitățile sistemului vizual al organismului care îl percepe, cât și de circumstanțele în care este perceput obiectul. Chiar dacă trăsăturile sale fizice intrinseci rămân aceleași, un lucru poate fi perceput ca fiind galben de către un organism și albastru de către un alt organism. Potrivit

---

²⁶ Colin McGinn, *Another Look at Color*, în “Journal of Philosophy”, vol. 93, no. 11, 1996, p. 539.

dispoziționaliștilor, explicația ar consta în faptul că obiectul are efecte cauzale diferite asupra organismelor care îl percep, efecte care depind de caracteristicile sistemelor vizuale ale acestora. În plus, în funcție de schimbările care apar la nivelul condițiilor de vizibilitate, culoarea unui obiect se poate schimba și ea în mod radical, de unde rezultă că particularitatea obiectului de a avea o anumită culoare depinde de circumstanțele în care este perceput.

Și la adresa acestei teorii au fost formulate o serie de obiecții solid fundamentate, care evidențiază aspectele ei deficitare. Voi prezenta pe larg aceste critici în secțiunea care urmează. Dar nu voi insista exclusiv asupra deficiențelor, ci voi preciza și care sunt avantajele teoriei dispoziționale a culorii, care îi conferă un statut privilegiat în raport cu celelalte teorii despre natura culorilor.

b) Argumente pro și contra teoriei dispoziționale a culorii

Voi începe prin a prezenta o serie de argumente care sunt invocate în sprijinul teoriei dispoziționale a culorii.

Unul dintre avantajele acestei teorii este acela reușește să explice dependența culorii de caracteristicile sistemului vizual al organismului care o percepe. În măsura în care definim culorile în manieră dispozițională, nu avem nici o dificultate în a admite că două obiecte care sunt percepute ființele umane ca având aceeași culoare, pot fi percepute ca având culori foarte diferite de către alte organisme, al căror sistem vizual diferă în mod semnificativ față de al nostru. Potrivit concepției dispoziționale, asemănările pe care le percepem între culori nu reprezintă un indicator al faptului că ar exista și niște proprietăți fizice care să le corespundă acelor culori și care să se asemene între ele. Pot exista suprafețe colorate care sunt similare sub aspect cromatic dar care sunt foarte diferite din punct de vedere fizic.

Un alt merit al teoriei dispoziționale a culorii este acela că, prin caracterizarea culorilor ca fiind proprietăți relaționale ale obiectelor, ea nu ignoră legătura dintre culori și răspunsurile senzoriale ale percepătorilor, ci include această conexiune în definiția culorii.

Potrivit susținătorilor săi, teoria dispozițională a culorii beneficiază și de avantajul de a îi conferi cunoașterii noastre despre culoare un statut epistemologic care este în concordanță cu intuițiile simțului comun, având în vedere faptul că acest tip de cunoaștere nu este conceput ca având un caracter conjunctural și empiric vulnerabil. Dimpotrivă, se pornește de la premisa că prin experiența cromatică avem un acces direct și nemijlocit la natura culorii.

Cei care pledează în favoarea teoriei menționate au ținut să sublinieze, de asemenea, și faptul că, în cadrul ei, este acceptată ideea relativității culorii în funcție de percepător precum și ideea existenței unui fundament fizic al culorii la nivelul obiectului extern. În acest fel, teoria dispozițională dă seama de subiectivitatea și relativitatea enunțurilor despre culoare, fără a nega faptul că obiectele externe sunt cele care au proprietatea de a fi colorate. Admiterea celor două idei reprezintă un avantaj foarte important al teoriei dispoziționale a culorii deoarece, după cum am arătat și mai devreme, respingerea oricăreia dintre ele vulnerabilizează o teorie despre natura culorilor în fața criticilor.

În ceea ce privește aspectele deficitare ale teoriei dispoziționale a culorii, unul dintre cele mai importante este acela că nu explică într-o manieră plauzibilă de ce nu percepem culorile, la nivelul experienței cotidiene, așa cum sunt ele caracterizate în cadrul acestei teorii, respectiv ca pe niște dispoziții relaționale complexe. Atunci când cineva percepe o culoare, aceasta nu îi apare ca fiind o dispoziție a obiectului de a cauza senzații cromatice la nivelul sistemului optic al observatorului, ci ca fiind o proprietate a obiectului colorat care este inerentă acestuia. Or, după cum au remarcat criticii, ar fi necesar ca adepții teoriei menționate să precizeze cum se explică faptul că nu percepem culorile ca fiind niște dispoziții, în condițiile în care teoria este construită pornind de la premisa că actul percepției ne oferă un acces nemijlocit la culori. Din moment ce proprietățile de culoare nu arată ca niște dispoziții de a produce experiențe cromatice, atunci înseamnă fie că percepția comună a culorilor este, în mod sistematic și intrinsec, una înșelătoare, fie că teoria dispozițională a culorii este greșită. Prima variantă fiind considerată de către critici ca fiind nesustenabilă și profund anti-intuitivă, alternativa nu poate fi alta, în opinia lor, decât respingerea teoriei dispoziționale a culorii, din cauza faptului că aceasta nu reușește să ofere o explicație plauzibilă a fenomenologiei percepției culorilor.

Consider că această obiecție nu reprezintă un obstacol insurmontabil pentru un dispoziționalist, care le poate răspunde criticilor concepției sale, solicitându-le să aducă argumente în sprijinul punctului lor de vedere potrivit căruia noi nu percepem culorile ca fiind niște dispoziții. El poate evidenția slăbiciunea poziției lor, care este o consecință directă a faptului că ei nu precizează cum arată niște dispoziții de a cauza experiențe cromatice și nu specifică prin ce se diferențiază acestea de modul în care arată culorile dar și a faptului că ei nu explică pe ce se bazează atunci când susțin că, la nivelul percepției, dispozițiile obiectelor de a genera senzații de culoare nu arată ca niște culori. Toate aceste aspecte constituie rațiuni suficiente pentru a pune sub semnul întrebării viabilitatea tezei conform căreia culorile nu sunt percepute de către noi ca fiind niște dispoziții de a cauza experiențe

cromatice. Dat fiind faptul că pe această teză se fundamentează și critica prezentată anterior, reiese că și viabilitatea acesteia este contestabilă.

O altă obiecție care le este adusă dispoziționaliștilor este aceea că, atunci când încearcă să explice ce sunt culorile, ei recurg la noțiuni cum ar fi cea de «percepător normal» sau cea de «condiții normale de vizibilitate». Spre exemplu, ei susțin că un obiect este galben atunci când produce efectul caracteristic obiectelor galbene asupra unui percepător uman normal, în condiții de vizibilitate care sunt normale pentru oameni.. Or, după cum observă criticii, astfel de noțiuni sunt problematice (în condițiile în care nu se determină cu precizie ce înseamnă normalitatea în contextul dat) și constituie un motiv întemeiat pentru a pune sub semnul întrebării viabilitatea oricărei teorii care se bazează pe ele. Până în prezent nu a putut fi formulată o concepție care să se bucure de un acord unanim, în privința caracteristicilor pe care ar trebui să le aibă un percepător normal. Dacă s-ar impune standarde stricte ale normalității perceptuale, atunci s-ar ajunge la concluzia că sunt foarte puțini cei care pot îndeplini aceste standarde (motivul fiind acela că există diferențe substanțiale, de la individ la individ, în ce privește capacitatea de percepere a culorilor), ceea ce ar însemna că majoritatea oamenilor nu au capacitatea de a determina, pe cale vizuală, care sunt culorile obiectelor. Pe de altă parte, dacă standardele normalității perceptuale ar fi mai laxe, aria de variabilitate a efectelor pe care le pot avea obiectele asupra unor percepători normali s-ar extinde, ceea ce ar avea drept consecință pierderea posibilității de a determina cu exactitate care sunt culorile pe care le văd percepătorii normali care privesc respectivele obiecte în condiții normale de vizibilitate.

În ce privește această obiecție, consider că ea este întemeiată și că semnalează o problemă reală, pe care filosofii dispoziționaliști nu au reușit, încă, să o rezolve în mod satisfăcător. Definirea clară și convingătoare a normalității perceptuale reprezintă unul dintre obstacolele majore pe care dispoziționaliștii sunt nevoiți să le depășească pentru ca teoria pe care ei o susțin să se poată impune în detrimentul altor teorii despre natura culorilor.

Cei care contestă ideea potrivit căreia culorile sunt dispoziții ale lucrurilor de a cauza experiențe cromatice au formulat și o altă critică la adresa acesteia, care semnalează faptul că dispozițiile, spre deosebire de culori, nu sunt proprietăți vizibile ale lucrurilor, motiv pentru care nu poate exista o relație de identitate între cele dintâi și cele din urmă. Atunci când privim un obiect, nu vedem care sunt dispozițiile sale de a acționa în anumite moduri în niște circumstanțe date dar vedem culoarea obiectului. Spre deosebire de culori, dispozițiile sunt dincolo de ceea ce ne este accesibil în mod nemijlocit pe cale perceptuală. În cazul altor proprietăți ale obiectelor, așa cum este solubilitatea, spre exemplu, pot fi percepute manifestările dispoziției obiectelor de a fi solubile, chiar dacă nu este

perceptibilă nu și proprietatea acestora de a avea dispoziția de a se dizolva, de unde reiese că solubilitatea este o proprietate inferată a obiectului și nu una accesibilă direct prin intermediul simțurilor. Totuși, faptul că manifestările dispozițiilor sunt vizibile în anumite cazuri nu poate fi invocat în sprijinul teoriei dispoziționale a culorilor deoarece adepții acestei teorii nu concep culorile ca pe niște manifestări ale dispozițiilor obiectelor de a genera experiențe cromatice, ci le identifică tocmai cu acele dispoziții. Or, după cum subliniază criticii, dispozițiile se află dincolo de aparența vizibilă, în timp ce culorile sunt un element constitutiv al acestei aparențe. Ei nu contestă faptul că există dispoziții care sunt asociate culorilor și care pot fi chiar inferate din acestea dar consideră că nici una dintre respectivele dispoziții nu ne este dată într-o culoare percepută.

După cum se poate remarca, această obiecție este construită pornind de la premisa că dispozițiile obiectelor de a genera experiențe de culoare, spre deosebire de culorile însele, nu sunt proprietăți vizibile ale respectivelor obiecte. Din punctul meu de vedere, această premisă nu poate fi acceptată ca fiind corectă atâta timp cât nu sunt formulate argumente solide, din care să rezulte că există o astfel de deosebire fundamentală între dispoziții și culori. Or, în măsura în care premisa menționată nu este admisă, nici obiecția care a fost formulată pornind de la ea nu poate fi socotită ca fiind întemeiată.

O altă obiecție formulată la adresa teoriei dispoziționale a culorii vizează modul în care este descrisă, în cadrul acesteia, structura culorii percepute. Potrivit dispoziționaliștilor, culorile constau în relații dintre obiecte și percepători. Este vorba, așadar, despre niște relații diadice, care implică atât percepătorul cât și condițiile percepției. Problema semnalată de către criticii este aceea că o astfel de caracterizare a culorii este în discordanță cu fenomenologia percepției culorilor, pentru că, atunci când vedem un obiect ca fiind roșu, noi îl vedem ca având o proprietate simplă, monadică, și nicidecum una relațională, diadică. Culoarea este percepută ca fiind intrinsecă obiectului, ca aflându-se în întregime pe suprafața acelui obiect și nu ca fiind o relație între suprafața obiectului și percepător. Prin urmare, dacă acceptăm că orice culoare are o natură relațională, așa cum susțin dispoziționaliștii, atunci suntem nevoiți să admitem că actul percepției unei culori ne oferă o reprezentare greșită asupra structurii acesteia, dându-ne impresia că o proprietate relațională este, de fapt, non-relațională. În măsura în care nu am fi de acord cu ideea că percepția ne înșeală, ci am considera că ea ne permite să ne formăm o reprezentare în general corectă a culorilor, atunci ar reieși că acestea nu sunt relaționale și că teoria dispozițională a culorii este falsă.

Consider că nici această obiecție nu este neîntemeiată, dintr-un motiv similar celui pe care l-am invocat atunci când am comentat obiecția anterioară. Și această obiecție se fundamentează pe o presuposiție contestabilă, pe care nu avem motive întemeiate de a o accepta, și anume aceea că

fiecare dintre noi concepe culorile ca fiind proprietăți monadice, intrinseci, ale obiectelor și nu ca fiind proprietăți diadice, relații care se stabilesc între obiecte și percepători. Din punctul meu de vedere, numeroase persoane conștientizează relativitatea percepției culorilor, faptul că modul în care percepi culoarea unui obiect depinde nu numai de caracteristicile intrinseci ale acestuia ci și de particularitățile sistemului optic al percepătorului. În aceste condiții, consider că nu este îndreptățită teza potrivit căreia, la nivelul experienței cotidiene, toți indivizii umani percep culorile ca fiind niște proprietăți non-relaționale ale obiectelor. Implicit, nici argumentul pe care l-au formulat criticii percepției dispoziționale despre calitățile secundare, pornind de la presupuziția menționată, nu este întemeiat.

A mai fost semnalat și un alt aspect deficitar al teoriei dispoziționale, respectiv acela că, în cadrul ei, culorile sunt analizate făcând referire la experiențele cromatice. Criticii subliniază faptul că, în conformitate cu această teorie, experiențele cromatice fac parte din însăși natura culorilor, în sensul că experiența vizuală a unei culori reprezintă acel ceva pe care respectiva culoare are dispoziția de a-l produce. Problema cu care se confruntă dispoziționaliștii este aceea de a explica în ce mod figurează experiența vizuală a unei culori în actul percepției acelei culori. În mod evident, experiența unei culori trebuie să figureze, într-un mod sau altul, în actul percepției sale, din moment ce face parte din însăși natura acelei culori. Iar în conformitate cu viziunea dispozițională vederea unei culori presupune prezența, la nivelul experienței, a ambilor termeni ai relației de percepție, respectiv a obiectului perceput ca fiind colorat și a senzației de culoare a percepătorului. De aici rezultă, însă, că senzația de culoare este parte constitutivă a conținutului experienței vizuale de culoare, ceea ce criticii consideră a fi absurd pentru că noi nu avem experiențe ale unor experiențe atunci când vedem ceva ca fiind colorat, ci vedem proprietatea de a fi colorat a unui obiect. Pur și simplu, o experiență cromatică nu poate fi parte integrantă a propriului ei conținut.

Într-adevăr, acesta ar putea fi considerat ca fiind un punct slab al teoriei dispoziționale a culorii dar nu din motivul pe care îl invocă acei autori care au formulat critica, ci, mai degrabă, din considerente de formulare deficitară a teoriei. Sunt de părere că el ar putea fi eliminat în măsura dispoziționaliștii ar preciza în mod explicit că experiența senzorială a unei culori nu figurează în, ci coincide cu actul percepției acelei culori.

La originea unei alte slăbiciuni a teoriei dispoziționale se află chiar teza potrivit căreia proprietatea unui obiect de a avea o anumită culoare constă în dispoziția respectivului obiect de a genera în percepător senzația acelei culori. Criticii au semnalat faptul că, dacă proprietatea de a fi colorat este definită în manieră dispozițională, este necesar să se precizeze care este proprietatea în

virtutea căreia obiectul are dispoziția de a arăta ca fiind colorat. Să luăm în discuție următorul exemplu: proprietatea unui obiect ce are dispoziția de a produce în mintea cuiva senzații de albastru este aceea de a fi albastru. Ce înseamnă că obiectul are proprietatea de a fi albastru? Înseamnă că el are dispoziția de a arăta ca fiind albastru. După cum observă criticii, aspectul deficitar al teoriei dispoziționale a culorii devine evident în momentul în care este formulat un astfel de răspuns, pentru că răspunsul nu este sustenabil atâta timp cât termenul de *albastru* continuă să reapară în definiția proprietății de a arăta ca fiind albastru. În măsura în care termenul menționat nu dispăre din definiție, întrebarea de mai sus poate fi reiterată la nesfârșit, pentru că de fiecare dată va trebui să se precizeze care este proprietatea pe care o desemnează termenul de *albastru*. Potrivit teoriei dispoziționale, obiectul albastru ar trebui să arate ca având dispoziția de a arăta ca fiind albastru, iar această proprietate a sa ar trebui să constea, la rândul ei, în dispoziția de a arăta ca fiind albastru, ș. a. m. d. Această succesiune de caracterizări poate continua la infinit pentru că, ori de câte ori dispoziționalistul încearcă să explice în ce constă dispoziția de a arăta ca fiind albastru, el este pus în situația de a trebui să răspundă la întrebarea «ce înseamnă a arăta ca fiind albastru?» iar răspunsul său nu poate fi decât acela că ești perceput ca fiind albastru atunci când ai dispoziția de a arăta ca fiind albastru. Apariția acestui cerc vicios se explică prin faptul că teoria dispozițională nu îți permite să afirmi, pur și simplu, că obiectul arată ca fiind albastru pentru că este albastru, ci impune definirea proprietății de a fi albastru ca fiind dispoziția de a arăta ca fiind albastru, ceea ce conduce la introducerea în discuție a unei noi dispoziții, derivând din caracterizarea dispoziției originale. După cum observă criticii, dispoziționalistul nu poate preciza niciodată în mod clar și definitiv cum arată un obiect colorat pentru că, în conformitate cu teoria pe care el o susține, nici un termen de culoare nu poate exista într-o formă neanalizată. Iar toate încercările de analizare a termenului au drept consecință reapariția acestuia și persistența problemei.

Consider că în acest caz este evidențiată o deficiență importantă a teoriei, care trebuie eliminată de către filosofii dispoziționaliști. Numai că, până în acest moment, nu a fost făcută nici o propunere viabilă de înlăturare a cercului vicios care apare atunci când dispoziționalistul încearcă să explice ce înseamnă faptul că un obiect arată ca fiind colorat. În opinia mea, calea care ar trebui urmată pentru a putea oferi o astfel de explicație ar fi aceea de a renunța la utilizarea oricărui termen de culoare atunci când se încearcă formularea ei și de a recurge la termeni tehnici, din domeniul opticii și al neurofiziologiei vederii. Cercetările realizate în aceste domenii nu sunt, însă, suficient de avansate, la momentul actual, pentru a permite formularea în astfel de termeni a unei explicații exhaustive și indubitabile a ceea ce înseamnă ca un obiect să arate ca fiind colorat.

Este important de menționat că aspectele deficitare ale teoriei dispoziționale a calităților secundare au fost remarcate nu numai de către criticii acesteia, ci și de către unii dintre susținătorii ei, care au ajuns, cu timpul, să susțină că aceste slăbiciuni nu pot fi eliminate decât prin efectuarea unei rectificări radicale a teoriei. Un exemplu elocvent în acest sens este acela al lui Colin McGinn, autor care, într-o cunoscută lucrare a sa intitulată *The Subjective View: Secondary Qualities and Indexical Thoughts*, a încercat să aducă argumente în sprijinul formei pure a teoriei dispoziționale a culorii și s-a străduit să le răspundă celor care au formulat critici la adresa ei. La momentul respectiv, el a căutat să demonstreze că termenii de culoare nu pot fi înlocuiți cu termeni dispoziționali în contextul teoretic al explicării modului în care arată culorile, în ciuda faptului că, în contextul menționat, cele două categorii de termeni sunt analitic echivalente. McGinn considera că motivul pentru care respectivii termeni nu pot fi înlocuiți ar fi acela că un astfel de context teoretic este hiperintensional, astfel încât identitatea sensului și a referinței celor două categorii de termeni nu poate garanta substituirea lor salva veritate.

Într-unul dintre articolele sale ulterioare, intitulat *Another Look at Color*, McGinn va mărturisi, însă, că demonstrația pe care o formulase în sprijinul teoriei dispoziționale era una nesatisfăcătoare și că problemele semnalate de către criticii acesteia nu puteau fi rezolvate în maniera propusă de către el. El a admis că manevra la care a recurs, în încercarea de a răspunde obiecțiilor, s-a soldat cu un eșec deoarece aceasta nu i-a permis să depășească obstacolul reprezentat de către intuiția comună potrivit căreia concepția dispozițională în privința culorilor este fenomenologic incorectă, din moment ce noi nu vedem culorile ca pe niște dispoziții de a cauza experiențe.

Numai că McGinn nu s-a limitat la a recunoaște existența aspectelor deficitare ale teoriei dispoziționale a culorii, ci a căutat să determine și care este cauza acestora. Concluzia la care a ajuns a fost aceea că la originea deficiențelor teoriei dispoziționale a culorii se află faptul că o culoare nu este doar o proprietate a unui obiect, ci are și rolul de a caracteriza conținutul experienței vizuale. Iar acest rol al culorii, de determinant al conținutului experienței, impune o constrângere asupra oricărei descrieri a statutului ei de proprietate instanțiată, în sensul că trebuie să existe un raport de concordanță între ceea ce se spune că este culoarea și modul în care arată culoarea pentru cel care o percepe. În măsura în care constrângerea nu este respectată, rezultă o teorie falsă a percepției.

Întrebarea care se pune este aceea dacă e posibil să te conformezi acestei constrângeri fără a respinge în totalitate tezele definitorii ale teoriei dispoziționale a culorii. McGinn crede că este posibil dar că, pentru aceasta, dispoziționaliștii ar trebui să abandoneze ideea potrivit căreia culorile pot fi identificate cu dispoziții, fiind reductibile la acestea. El consideră că ar fi necesar să se renunțe la

forma tare a teoriei (potrivit căreia există o relație de identitate între proprietatea de a fi colorat și proprietatea de a avea dispoziția de a fi perceput ca fiind colorat de către un observator, în anumite circumstanțe date) și să fie adoptată o formă mai slabă a acesteia, în cadrul căreia să fie păstrată ideea existenței unei legături conceptuale între culoare și dispoziția care îi corespunde dar să fie abandonată ideea existenței unei relații de identitate între ele. În conformitate cu forma revizuită a teoriei, proprietatea de a fi roșu ar fi conceptual dependentă de dispoziția de a-i apărea percepătorului ca fiind roșu dar nu s-ar afla într-o relație de identitate cu aceasta. Pentru a fi roșu, obiectul ar trebui să instanțieze dispoziția de a-i apărea percepătorului ca fiind roșu, fără ca aceasta să însemne că între culoarea menționată și dispoziția corespunzătoare ar exista un raport de identitate. Deși culoarea este ireductibilă la dispoziția care îi corespunde, ea este dependentă de aceasta pentru că nu se poate instanția în lipsa ei. Dispoziția de a-i apărea percepătorului ca fiind roșu reprezintă o condiție extrinsecă a existenței culorii roșu, fără a constitui, însă, natura acestei culori. Altfel spus, proprietatea unui obiect de a avea culoarea roșu este supervenientă pe dispoziția sa de a fi perceput ca având respectiva culoare, fără a fi reductibilă la dispoziția menționată.

În esență, propunerea lui McGinn este aceea ca: “în loc de a construi teoria dispozițională ca o teorie a identității culorii, să o interpretăm ca o teorie a supervenienței. Problemele au apărut pentru că am tratat culorile ca *fiind* pur și simplu dispoziții, nici mai mult nici mai puțin; dar putem slăbi teoria, ... în așa fel încât să susținem despre culori că sunt doar superveniente pe dispoziții”²⁷. Fiind o relație mai slabă decât cea de identitate, superveniența i-ar permite dispoziționalistului să evite dificultățile care decurg din identificarea culorilor cu dispozițiile. În eventualitatea în care culorile ar fi caracterizate ca fiind superveniente pe dispoziții, aceasta ar însemna că este necesar ca două obiecte să aibă aceeași culoare în cazul în care au aceleași dispoziții de a produce experiențe cromatice și că este necesar ca două obiecte să aibă culori diferite dacă au dispoziții diferite de a genera senzații de culoare în mintea percepătorului. Culoarea obiectului este determinată de dispoziția lui de a genera experiențe cromatice, astfel încât nu pot avea loc schimbări la nivelul culorii obiectului fără a surveni schimbări și la nivelul dispoziției sale de a cauza experiențe de culoare în percepător. Dar trebuie menționat că, deși cele două tipuri de proprietăți co-variază, ele nu sunt numeric identice. Grație acestui fapt ele se pot diferenția în anumite privințe. Or, în aceste condiții, nu ar mai exista nici un impediment în a susține, spre exemplu, că deși culorile sunt vizibile, dispozițiile senzoriale sunt invizibile. Un adept al dispoziționalismului ar avea posibilitatea de a afirma în mod consistent că: “proprietățile de culoare însele sunt trăsături categoriale, simple, monadice și intrinseci ale obiectelor,

---

²⁷ Colin McGinn, *Another Look at Color*, în “Journal of Philosophy”, vol. 93, no. 11, 1996, p. 544.

în ciuda faptului că proprietățile pe care ele sunt superveniente sunt trăsături dispoziționale, complexe, relaționale și extrinseci ale obiectelor”²⁸.

McGinn recunoaște că teoria dispozițională a supervenienței culorilor nu explică ce sunt culorile sau cum ar trebui analizate acestea, ci se limitează la a demonstra faptul că orice culoare este inseparabilă de fundamentul ei dispozițional. Dar ține să sublinieze că, prin comparație cu forma pură a teoriei dispoziționale a culorii, obiectivul explicativ al acestei forme mai slabe a teoriei este unul mult mai restrâns, ceea ce nu este surprinzător dacă se are în vedere faptul că existența unei relații de superveniență între două tipuri de proprietăți reprezintă doar un indiciu al interdependenței dintre acele proprietăți dar nu oferă date în privința naturii proprietăților superveniente sau a modului în care ar putea fi analizate aceste proprietăți.

Admiterea unei astfel de forme non-reductive a teoriei dispoziționale a culorii ar avea importante consecințe în plan teoretic. Una dintre ele ar fi aceea că dualismul mental-fizic nu ar mai fi suficient pentru a permite formularea unei explicații exhaustive a naturii lumii. După cum remarcă McGinn: “În teoria dispozițională pură, proprietățile de culoare rezultă a fi construcții din baze fizice aflate în obiect și din răspunsuri senzoriale ale percepătorilor, așa încât poate fi constatat un dualism metafizic fundamental. Dar dacă proprietățile de culoare sunt strict ireductibile la astfel de dispoziții, atunci înseamnă că există proprietăți în lume care nu sunt nici mentale, nici fizice, nici o combinație a celor două. Aceste proprietăți aparțin unei a treia mari categorii, care nu este reductibilă la celelalte două”²⁹. Culorile depind de proprietățile fizice și mentale, în sensul că sunt emergente în raport cu acestea, dar nu aparțin nici uneia dintre cele două categorii de proprietăți, ci alcătuiesc o categorie separată.

De aici, derivă o altă consecință, și anume aceea că nu ar fi posibilă o caracterizare materialistă exhaustivă a culorilor nici chiar în condițiile în care s-ar demonstra că experiențele senzoriale au o natură fizică. Chiar dacă s-ar accepta ideea că experiențele cromatice sunt fizice, aceasta nu ar însemna că și culorile au o natură fizică deoarece, în cazul teoriei dispoziționale a supervenienței culorii, nu este trasată o relație de identitate între culori și dispozițiile obiectelor de a genera senzații de culoare. De asemenea, este important de precizat că, în conformitate cu această formă a teoriei dispoziționale, culorile nu pot fi catalogate ca fiind inerent subiective (în sensul strict al termenului *subiectiv*). Cel mult, se poate afirma că o culoare este subiectivă (într-un sens slab al acestui termen) în virtutea faptului că toate condițiile ei de instanțiere includ fapte subiective.

---

²⁸ *Ibidem*, p. 545

²⁹ Colin McGinn, *Secondary Qualities*, în *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, London and New York, Routledge, 1998, p. 7793

O altă consecință importantă a adoptării unei teorii dispoziționale a supervenienței culorii ar fi aceea că nu ar mai exista dificultăți în a susține că avem un acces nemijlocit, prin actul percepției, la natura intrinsecă a fiecărei culori și că putem cunoaște care sunt relațiile dintre diferitele culori fără a ști, în prealabil, cum sunt interconectate micro-proprietățile fizice care stau la baza acelor culori.

Această versiune modificată a teoriei dispoziționale a culorii pe care o propune McGinn oferă, într-adevăr, posibilitatea de a depăși unele dintre dificultățile cu care s-au confruntat adepții așa-numitei *versiuni pure* a teoriei menționate. Numai că versiunea lui McGinn se confruntă, la rândul ei, cu alte dificultăți, care derivă, în principal, din faptul că ea pornește de la presupuziția existenței unor relații de superveniență între dispoziții și culori. Or, existența acestor relații, ca și a proprietăților superveniente, este imposibil de verificat pe cale experimentală, ceea ce reprezintă un important element de vulnerabilitate în fața criticilor, care evidențiază caracterul speculativ al oricărei teorii care invocă existența lor. De asemenea, teoriei dispoziționale a supervenienței culorii i se mai poate reproșa faptul că nu explică ce sunt culorile, în condițiile în care tocmai acesta este rolul pe care ar trebui să îl îndeplinească o teorie despre natura culorilor. În cazul în care nu oferă o astfel de explicație, înseamnă că ea nu este o teorie despre natura culorilor și, deci, că nu poate fi acceptată ca fiind o alternativă nici pentru teoria dispozițională a culorii și nici pentru alte teorii prin intermediul cărora s-a încercat să se răspundă la întrebarea: «Ce este o culoare?».

Rămâne, însă, în discuție chestiunea compatibilității dintre o teorie dispozițională a culorii și o explicație fizico-funcționalistă a experienței. Voi analiza această chestiune în cele ce urmează, insistând asupra argumentelor aduse de către Janet Levin în sprijinul ideii existenței unei astfel de compatibilități.

- c) Este compatibilă teoria dispozițională a culorii cu o explicație fizico-funcționalistă a experienței perceptuale?

După cum am specificat deja în cadrul acestei lucrări, în cadrul oricărei teorii dispoziționale a calităților secundare este acceptată componenta subiectivă a acestor calități, așa încât, pentru a putea vorbi despre un raport de compatibilitate între o astfel de teorie și o explicație fizico-funcționalistă a experienței, ar trebui ca respectiva explicație să dea seama de subiectivitatea experienței. Dar este, oare, posibilă formularea unei astfel de explicații

Unii autori, printre care se numără și McGinn, sunt fermi în a susține că experiența calităților secundare nu poate fi definită în termeni fizico-funcționali, dat fiind caracterul subiectiv al acestor

calități. În opinia lui McGinn: “calitățile secundare pe care le percepe o creatură depind de propria ei contribuție subiectivă la conținutul experienței sale, în timp ce calitățile primare sunt percepute pentru că există ceva obiectiv în mediul extern”³⁰. Din acest motiv, corectitudinea modului în care calitățile primare ale unui lucru sunt reprezentate perceptual are o importanță fundamentală în realizarea unei interacțiuni satisfăcătoare între mișcările corpului care primește informații pe cale perceptuală și obiectul percepției. În schimb, în cazul calităților secundare, nu se mai pornește de la premisa că este esențial ca lucrurile să fie percepute în mod corect pentru ca interacțiunea cauzală a mișcărilor corpului cu obiectul percepției să aibă un caracter optim. Aceste calități sunt percepute în mod subiectiv și “tocmai subiectivitatea calităților secundare este cea care explică indefinibilitatea funcțională a experienței calităților secundare; nu este nevoie ca și comportamentul să fie sensibil la calități a căror instanțiere este determinată de către contribuția subiectivă a minții”³¹.

În schimb, alți autori, cum ar fi, spre exemplu, Janet Levin, sunt de părere că ar fi posibilă caracterizarea funcțională a experiențelor calităților secundare, în virtutea efectelor psihologice specifice pe care aceste calități le au asupra subiecților percepători. Levin remarcă faptul că există o serie de efecte psihologice care particularizează gustul dulce sau gustul amar și care ne permit să diferențiem gradul de intensitate al acestor gusturi. Ea susține că și în cazul culorilor pot fi identificate efecte psihologice distinctive, care particularizează experiențele cromatice. Spre exemplu, Levin afirmă că: “S-ar părea că există efecte psihologice semnificative care diferențiază percepția culorilor din partea roșie a spectrului de cea a culorilor din partea verde”³². Pentru a-și susține afirmația, ea invocă unele cercetări experimentale în urma cărora o serie de psihologi au formulat ipoteza că nuanțele de roșu și, respectiv, cele de verde au efecte diferite atât asupra stărilor noastre emoționale cât și asupra modului în care percepem dimensiunile obiectelor care au astfel de nuanțe. Dacă această ipoteză s-ar confirma, ar reieși că este posibil să distingă, sub aspect funcțional, experiențele de roșu de cele de verde. Numai că întrebarea care se pune este aceea dacă realizarea unor astfel de distincții este suficientă pentru a permite formularea unor definiții funcționale ale experiențelor noastre cromatice. Cei care au încercat să răspundă acestei întrebări nu au ajuns, până în prezent, la un acord. Unii dintre ei răspund negativ, în timp ce alții, așa cum este Levin, oferă un răspuns afirmativ.

---

³⁰ Colin McGinn, *The Subjective View: Secondary Qualities and Indexical Thoughts*, Oxford, Oxford University Press, 1983, p. 142

³¹ *Ibidem*, p. 143.

³² Janet Levin, *Physicalism and the Subjectivity of Secondary Qualities*, în “Australasian Journal of Philosophy”, vol. 65, no. 4, 1987, p. 404.

Potrivit lui Levin, în măsura în care acceptăm ideea că orice culoare are o componentă subiectivă, atunci nu mai contează dacă experiența cromatică furnizează puține informații în privința proprietăților intrinseci ale obiectelor care produc aceste experiențe deoarece caracteristicile esențiale ale experiențelor cromatice nu ar consta, într-un astfel de caz, decât în efectele psihologice distincte pe care le au aceste experiențe asupra subiecților percepători. La adresa acestui punct de vedere au fost formulate critici, care semnalează faptul că efectele psihologice distincte pe care le au asupra noastră culorile pe care le percepem nu pot fi atât de semnificative, dat fiind faptul că până și la nivelul existenței cotidiene avem tendința de a le ignora. Levin a răspuns obiecțiilor susținând că unul dintre principalele motive pentru care aceste efecte distincte sunt trecute cu vederea este acela că: “diferențele dintre culorile obiectelor, spre deosebire de diferențele dintre gusturile și temperaturile lor, nu par, la prima vedere, că ar avea un impact prea mare asupra vieților noastre”³³. Perceperea deosebirilor dintre dulce și amar sau dintre cald și rece ne este utilă în viața de zi cu zi, pentru că ne permite să ne ferim de anumite lucruri care ne pot dăuna. În schimb, “utilitatea diferențelor dintre culori ... nu este nici pe departe atât de evidentă; astfel, noi s-ar putea să nu ne așteptăm și, în consecință, să nu ne preocupe să observăm faptul că unele dintre reacțiile noastre caracteristice față de obiecte sunt corelate cu culorile pe care le percepem în cazul acelor obiecte”³⁴. Levin consideră că, dacă am acorda o atenție sporită ceremonialurilor de împerechere ale diferitelor specii de animale sau modului în care ele își aleg hrana în funcție de culoarea acesteia, am putea înțelege cu ușurință cât de utilă este perceperea diferențelor cromatice. În plus, autoarea americană este de părere că nu ar trebui ignorat faptul că perceperea deosebirilor dintre culori ne este utilă chiar și atunci când culorile nu au rolul de semnale care să ne ghideze comportamentul în interacțiunea noastră cu mediul extern. Există anumite elemente ale mediului înconjurător (ex: soarele, cerul, apa) care reprezintă constante ale vieții cotidiene pentru oricare dintre noi și ale căror caracteristici cromatice pot avea efecte reconfortante sau stimulative asupra vieții noastre psihice.

Levin respinge ideea că diferențele funcționale dintre experiențele cromatice ar fi neesențiale și caută să sublinieze faptul că una dintre caracteristicile cele mai importante ale unei culori percepute îl reprezintă chiar funcția ei expresivă, rolul ei de indicator al stării emoționale a unei persoane. Experiențele cromatice au o influență semnificativă atât asupra vieții noastre psihice cât și asupra relațiilor interumane, reprezentând un mod de comunicare non-lingvistică între persoane.

---

³³ *Ibidem*, p. 405.

³⁴ *Ibidem*, p. 405.

În virtutea tuturor acestor considerente, autoarea americană susține că este posibil să caracterizezi în manieră funcționalistă experiențele calităților secundare și că “o viziune subiectivistă asupra calităților secundare încurajează o descriere funcționalistă a experienței calităților secundare”³⁵. Chiar și în situația în care s-ar demonstra că funcționalismul este implauzibil, adeptul unei astfel de viziuni subiectiviste în privința calităților secundare nu ar fi obligat, în opinia lui Levin, să opteze pentru dualism în detrimentul unei concepții fizicaliste asupra experienței, ci ar putea “să încerce să formuleze o explicație «psiho-funcționalistă» a experiențelor calităților secundare, care să apeleze nu numai la bine-cunoscutele lor diferențe funcționale, ci și la diferențe în privința unor chestiuni cum ar fi ratele de stimulare ale receptorilor senzoriali subiacenți”³⁶. De asemenea, el ar avea posibilitatea de a încerca să identifice qualia cu proprietăți fizico-funcționale ale creierului și ale sistemului nervos central.

Janet Levin a respins și un alt argument formulat în sprijinul ideii incompatibilității dintre o teorie dispozițională a calităților secundare și o explicație fizico-funcționalistă a experienței.

Autorul acestui argument, Colin McGinn, a căutat să evidențieze faptul că, în cadrul oricărei teorii dispoziționale a calităților secundare, o serie de enunțuri care exprimă adevăruri general acceptate la nivelul simțului comun, cu privire la asemănările și incompatibilitățile dintre calitățile secundare (ex: «Nimic nu poate fi, în același timp, în întregime roșu și în întregime verde» sau «Nimic nu poate fi, concomitent, integral dulce și integral sărat»), sunt tratate ca niște legi ale subiectivității, ca niște adevăruri necesare și a priori cu privire la modul în care ar trebui să ne apară lucrurile la nivelul percepției. Iar acceptarea existenței unor legi ale subiectivității este considerată de către McGinn ca fiind incompatibilă cu o explicație fizico-funcționalistă a experienței calităților secundare.

Levin susține, însă, că nu este vorba despre o incompatibilitate în acest caz deoarece caracterul de legi al enunțurilor respective nu s-ar pierde dacă ar fi formulată o explicație fizico-funcționalistă a experienței calităților secundare. Enunțurile despre modul în care ar trebui să ne apară lucrurile pe care le percepem exprimă, în fond, necesități cu privire la modul în care percep ființele umane. De aceea, ele pot fi concepute ca niște legi ale psihologiei perceptuale sau ale neurofiziologiei.

Criticii acestui punct de vedere au contestat posibilitatea ca legile subiectivității să fie identificate cu niște legi verificabile empiric, așa cum sunt cele ale psihologiei sau ale neurofiziologiei, motivul fiind acela că tipul de necesitate pe care îl regăsim în cazul legilor psihologiei sau ale neurofiziologiei

---

³⁵ *Ibidem*, p. 406.

³⁶ *Ibidem*, p. 406.

(necesitate empirică) este diferit de tipul de necesitate al legilor subiectivității. Acestea din urmă nu sunt empiric necesare pentru că nici o descoperire empirică nu poate infirma convingerea cuiva că două calități secundare incompatibile, așa cum sunt, spre exemplu, culorile roșu și verde, nu pot fi instanțiate concomitent în unul și același obiect, astfel încât să fie îndeplinită condiția ca respectivul obiect să fie colorat integral în fiecare dintre culorile menționate.

Susținătorii ideii existenței unei relații de identitate între cele două tipuri de legi au replicat, arătând că, dacă se admite ideea că incompatibilitățile dintre calitățile secundare sunt necesități psihologice, atunci reiese că nici unul dintre noi nu ar avea cum să descopere vreodată că niște calități secundare care ne apar ca fiind incompatibile se pot, în realitate, co-istanția. O altă consecință care derivă de aici este aceea că legile subiectivității ne semnalează care sunt limitele experienței noastre perceptuale și, de asemenea, care sunt limitele imaginației noastre, evidențiind faptul că noi nu avem nici capacitatea de a percepe și nici abilitatea de a ne imagina că două calități secundare incompatibile se pot co-istanția.

Este important de precizat, în acest context, că, prin adoptarea unei teorii dispoziționale a calităților secundare, devine ușor de explicat motivul pentru care calitățile secundare pe care le percepem și ni le imaginăm ca fiind incompatibile este necesar să fie incompatibile. Potrivit acestei teorii, calitățile secundare sunt dependente de percepător, ceea ce înseamnă că și relațiile de incompatibilitate dintre aceste calități trebuie să fie dependente de percepție.

Criticii teoriei dispoziționale au remarcat, însă, faptul că legile subiectivității exprimă necesități psihologice dar nu și necesități logice, de unde au dedus că nu poate fi exclusă posibilitatea logică a existenței unei situații în care incompatibilitatea dintre două calități secundare, descrisă de o lege a subiectivității, să nu mai fie valabilă. Numai că dispoziționaliștii pot explica și apariția unei astfel de situații, invocând posibilitatea ca particularitățile sistemului senzorial ale unui percepător să se schimbe în mod radical, astfel încât acesta să ajungă să experimenteze simultan calități secundare care, anterior, îi păreau a fi incompatibile. În urma formulării unei astfel de explicații, nu ar mai fi necesar să se renunțe la ideea necesității fenomenologice a legilor subiectivității, ci ar fi suficient să se facă precizarea că această necesitate este determinată de constituția subiectivă a percepătorului (altfel spus, de particularitățile sistemului său senzorial și de modul în care sunt prelucrate, la nivel cerebral, datele senzoriale). Formularea explicației menționate ar face posibilă și compatibilitatea dintre o caracterizare fizicistă a calităților secundare și existența legilor subiectivității.

Levin consideră că legile subiectivității “nu pot fi cunoscute în lipsa unei investigații empirice. Dar persoanele capabile de a avea experiențele în chestiune (experiențe ale calităților secundare – n.

n. D. B.) pot cunoaște aceste legi printr-o investigație empirică de un tip mai special: *introspecția*³⁷. și introspecția este tot un tip de investigație empirică. În măsura în care este concepută ca un act de reflecție asupra unor experiențe senzoriale pe care persoana le-a avut în trecutul său apropiat sau îndepărtat. Potrivit lui Levin, o persoană care a experimentat în mod repetat anumite senzații, nu mai are nevoie să le experimenteze din nou pentru a sesiza asemănările și incompatibilitățile dintre ele. Este suficient să analizeze introspectiv datele senzoriale stocate în memorie pentru a stabili care sunt acele relații dintre calitățile secundare cărora li se poate conferi statutul de legi ale subiectivității.

Pornind de la rezultatele analizei al cărei obiect l-a constituit teoria dispozițională a culorii, Janet Levin a ajuns să formuleze considerații cu un caracter mult mai general, aplicabile oricărei forme a teoriei dispoziționale a calităților secundare (inclusiv forma propusă de către John Locke). Printre altele, autoarea americană a susținut că o concepție dispozițională despre calitățile secundare poate fi compatibilă cu fizicalismul și poate explica, utilizând informații obținute pe cale experimentală, în ce constă actul percepției acestor calități, cu condiția ca, în cadrul ei, să se renunțe la ideea că legile subiectivității au un caracter a priori.

În opinia lui Levin, un dispoziționalist chiar ar avea nevoie să recurgă la informații obținute pe cale experimentală deoarece “simplul apel la «necesitate fenomenologică» nu asigură o explicație satisfăcătoare a asemănărilor și incompatibilităților dintre calitățile secundare pe care le recunoaștem ca fiind adevărate”³⁸. Chiar și în eventualitatea în care ar fi admisă ideea că susținătorii teoriei dispoziționale au motive întemeiate pentru a afirma că este o chestiune de necesitate fenomenologică aceea că doar o culoare poate apărea, la un anumit moment dat, într-un punct strict determinat al câmpului vizual (această necesitate derivând dintr-un principiu, și anume acela că incompatibilitățile dintre culori se datorează caracteristicilor spațiale ale câmpului vizual), ar rămâne în continuare în discuție cazurile altor calități secundare, care nu sunt reprezentate într-un spațiu fenomenal. Spre exemplu, în cazul gusturilor sau al mirosurilor, nu ar mai putea fi invocată natura spațiului fenomenal pentru a justifica asemănările și incompatibilitățile dintre acestea deoarece gusturile nu sunt reprezentate într-un «câmp gustativ», după cum nici mirosurile nu sunt reprezentate într-un «câmp olfactiv». Indivizii umani au capacitatea de a identifica simultan elemente de dulce, sărat, acru și amar în unul și același aliment, după cum pot sesiza, concomitent, elemente ale unor mirosuri aparent incompatibile. Prin urmare, asemănările și incompatibilitățile dintre gusturi și, respectiv, acelea dintre

---

³⁷ Janet Levin, *Physicalism and the Subjectivity of Secondary Qualities*, p. 408.

³⁸ *Ibidem*, p. 408.

mirosuri nu pot fi explicate ca fiind necesități fenomenologice în virtutea unor presupuse poziții singulare pe care le-ar ocupa aceste calități secundare în spațiul fenomenal.

Acestea sunt principalele motive pentru care Levin consideră că un dispoziționalist nu se poate limita la a formula considerații a priori privind necesitatea fenomenologică a calităților secundare, ci are nevoie și de informații cu caracter empiric, obținute în urma cercetării experimentale a modului în care funcționează aparatele senzoriale ale organismelor investigate. Doar în măsura în care el va recurge la astfel de informații și va renunța la ideea că este posibilă explicarea pur fenomenologică a asemănărilor și incompatibilităților dintre calitățile secundare, va fi sustenabilă în fața criticilor teza sa potrivit căreia astfel de relații de asemănare și incompatibilitate pot fi tratate ca niște legi ale subiectivității. Condiția cea mai importantă pe care dispoziționalistul va trebui să o îndeplinească va fi, însă, aceea ca legile respective să fie formulate în cadrul unei teorii obiective a percepției, în așa fel încât veridicitatea lor să fie verificabilă. Iar pentru ca această condiție să fie satisfăcută, legile subiectivității ar trebui să coincidă cu niște legi ale neurofiziologiei sau ale psihologiei perceptuale, ceea ce ar permite verificarea lor experimentală. Levin remarcă faptul că, pe baza datelor obținute până la momentul actual de către oamenii de știință, pot fi formulate o serie de reguli ale percepției, fundamentate empiric, care sunt candidate potențiale la statutul de legi ale subiectivității. O astfel de regulă perceptuală este cea care ne permite să înțelegem de ce există incompatibilități între anumite culori. În conformitate cu această regulă, atunci când sunt activați receptorii senzoriali ai unei culori sunt inhibați receptorii senzoriali ai unei alte culori, care este incompatibilă cu cea dintâi. Și vice versa este valabilă. Spre exemplu, incompatibilitatea dintre culorile roșu și verde (din cauza căreia este imposibilă perceperea culorii roșu-verde) se explică prin faptul că există o regulă perceptuală potrivit căreia receptorii senzoriali ai culorii roșu sunt inhibați atunci când sunt activați receptorii senzoriali ai culorii verde (fiind valabilă și reciproca). Tot prin apelul la o regulă perceptuală poate fi explicată și absența incompatibilității dintre gusturi. Cu alte cuvinte, motivul pentru care nu există gusturi imposibile este acela că receptorii unui gust nu sunt inhibați atunci când sunt activați receptorii altui gust.

Levin consideră că, în această accepțiune a legilor subiectivității, o viziune dispozițională asupra calităților secundare este compatibilă cu fizicalismul iar orice investigație neurofiziologică sau psihologică a actului percepției și a variațiilor care apar la nivelul sistemelor noastre senzoriale poate furniza informații utile pentru un dispoziționalist, în încercarea acestuia de a explica relația percepătorului cu lumea exterioară.

În linii mari, aceasta este propunerea lui Levin în privința modului în care ar trebui caracterizată subiectivitatea și legile acesteia în așa fel încât o teorie dispozițională a calităților secundare să fie compatibilă cu o explicație fizico-funcționalistă a experienței. Pentru moment, ea nu este nimic mai mult decât o ipoteză, a cărei veridicitate urmează a fi verificată experimental. Cert este, însă, faptul că această ipoteză se sprijină pe argumente solide și că are meritul de a deschide noi direcții de cercetare pentru dispoziționaliștii care încearcă să demonstreze că teoria lor este compatibilă cu fizicalismul.

IV. Considerații finale

În încheierea acestui studiu, pe parcursul căruia am încercat să realizez o analiză aprofundată a teoriei dispoziționale a calităților secundare, am obținut o serie de rezultate pe care le voi sintetiza în cele ce urmează.

În primul rând, am stabilit că forma incipientă a acestei teorii, formulată de către John Locke, este vulnerabilă în fața anumitor critici care au fost îndreptate împotriva ei atât de către George Berkeley cât și de către alți comentatori ulteriori. În încercarea lor de a elimina aspectele deficitare ale concepției lockeene, care au constituit ținta acestor obiecții, adepții viziunii dispoziționale asupra calităților secundare au elaborat o teorie cu un caracter mult mai sistematic și mai coerent decât cea propusă de către Locke, renunțând la unele dintre tezele formulate de către acesta (cum ar fi, spre exemplu, cele cu privire la relațiile de asemănare sau de neasemănare dintre idei și calități ale obiectelor sau cele care distingea dintre calități secundare percepute în mod mijlocit și calități secundare percepute în mod nemijlocit). În plus, acești filosofi dispoziționaliști contemporani au căutat să delimiteze strict aria de aplicabilitate a teoriei lor, luând în discuție doar cazurile acelor proprietăți cărora nu le este, în general, contestat statutul de calități secundare. Una dintre problemele majore cu care s-au confruntat ei a fost, însă, tocmai aceea de a realiza o astfel de delimitare, în condițiile în care tot mai multe dintre calitățile care erau considerate în trecut ca fiind secundare s-au dovedit, în urma cercetărilor experimentale efectuate îndeosebi de către fizicieni, a fi independente de percepție și definibile exclusiv în termeni fizici. Treptat, ei au ajuns să își axeze efortul de analiză asupra cazului particular al culorilor deoarece, până la momentul actual, acestea sunt singurele proprietăți perceptibile senzorial al căror statut de *calități secundare* nu pare a fi pus în pericol. În ciuda tuturor încercărilor oamenilor de știință de a formula o explicație fizicalistă exhaustivă a naturii culorilor, nu pare a fi posibilă eliminarea completă a componentei subiective din cadrul niciunei definiții potențiale a culorii.

Atenția aproape exclusivă care le este acordată culorilor în literatura de specialitate contemporană, atât de către cei care susțin ideea existenței calităților secundare cât și de către cei care resping această idee, reprezintă, de altfel, principalul motiv pentru care am considerat necesar să dedic o bună parte a studiului de față analizei așa-numitei *teorii dispoziționale a culorilor*. Am pornit de la premisa că evaluarea argumentelor care au fost aduse în favoarea sau împotriva acesteia ne va oferi posibilitatea de a ne forma o imagine edificatoare asupra avantajelor și a neajunsurilor care decurg din adoptarea unei concepții dispoziționale în privința calităților secundare.

În urma realizării acestei evaluări, am constatat că teoria dispozițională a culorii are o serie de avantaje importante, prin comparație cu alte teorii despre natura culorilor, dar că are și câteva aspecte deficitare pe care susținătorii ei nu au reușit să le elimine. Existența acestor deficiențe i-a determinat chiar și pe unii susținători ai teoriei dispoziționale să se îndoiască de viabilitatea ei și să propună revizuirea radicală a acesteia. Un exemplu elocvent în acest sens este acela al lui Colin McGinn, autor care a încercat, inițial, să identifice o modalitate de ocolire a obiecțiilor care îi pot fi aduse teoriei dar care a recunoscut, ulterior, că tentativa lui s-a dovedit a fi un eșec. Concluzia la care a ajuns McGinn a fost aceea că teoria dispozițională a culorii este nesustenabilă în forma sa pură dar că există o cale de a păstra spiritul teoriei, și anume aceea de a renunța la ideea identității dintre culori și dispozițiile obiectelor de a genera senzații de culoare în percepători și de a opta pentru adoptarea unui punct de vedere alternativ, potrivit căruia culorile sunt superveniente pe dispoziții. După cum am arătat, însă, propunerea lui McGinn are propriile ei slăbiciuni care derivă, în principal, din postularea relației de superveniență. În plus, ea nu poate fi considerată ca fiind o alternativă veritabilă la teoriile despre natura culorilor deoarece ea nu explică ce sunt culorile.

O altă chestiune pe care am abordat-o în cadrul studiului de față a fost aceea a compatibilității dintre teoria dispozițională a culorii și o explicație fizico-funcționalistă a experienței fenomenale. După cum am putut remarca, majoritatea comentatorilor sunt de părere că nu suntem îndreptățiți să vorbim despre o astfel de compatibilitate, motivul fiind acela că ipoteza existenței unei componente subiective a culorilor (o ipoteză pe care dispoziționaliștii o acceptă) nu poate fi pusă în acord cu o viziune fizicalistă asupra experienței. Cu toate acestea, există anumiți autori, așa cum este Janet Levin, care au un punct de vedere diferit în această privință, considerând că s-ar putea vorbi despre existența unei astfel de relații de compatibilitate în cazul în care subiectivitatea ar fi concepută într-o manieră funcționalistă, iar legile subiectivității ar fi identificate cu legi ale psihologiei sau ale neurofiziologiei. Propunerea lui Levin se sprijină pe argumente solide și reprezintă o oportunitate teoretică demnă de a fi luată în considerare și analizată în profunzime de către orice filosof

dispoziționalist care caută să pună în acord teoria sa despre natura calităților secundare (și nu numai pe aceea despre natura culorilor) cu o explicație științifică a percepției.

Sintetizând, pot spune că, în urma analizei pe care am realizat-o pe parcursul acestui studiu, am ajuns la concluzia că dintre toate teoriile despre natura culorilor care au fost formulate până în prezent teoria dispozițională a culorii satisface în cea mai mare măsură condițiile pe care ar trebui să le îndeplinească o teorie viabilă despre natura culorilor. Ea are o serie de avantaje de ordin teoretic prin comparație cu celelalte teorii despre natura culorilor iar aspectele deficitare care îi sunt reproșate nu se dovedesc, în toate cazurile, a fi reale (după cum am constatat, în urma evaluării realizate, multe dintre obiecțiile care i se aduc sunt neîntemeiate). În sprijinul teoriei dispoziționale a culorii poate fi invocat și faptul că ea este în concordanță cu intuițiile simțului comun (prin prisma faptului că dă seama atât de componenta obiectivă cât și de componenta subiectivă a culorilor) și că este compatibilă cu o serie de date care au fost obținute de către oamenii de știință, în urma experimentelor pe care aceștia le-au realizat în domenii cum ar fi acela al opticii, al neurofiziologiei vederii sau al psihologiei percepției. Totuși, în ciuda tuturor acestor elemente care par să îi confere teoriei dispoziționale un statut privilegiat în ansamblul teoriilor despre natura culorii, ea nu a reușit, încă, să se impună în detrimentul celorlalte teorii. În aceste condiții, nu se poate afirma cu certitudine că adoptarea unei concepții dispoziționale în privința culorilor, în particular, sau în privința calităților secundare, în general (în măsura în care admitem că există și alte calități ale obiectelor, exceptând culorile, cărora le mai putem conferi statutul de *calități secundare*), reprezintă calea care ar trebui urmată pentru a putea formula o explicație veridică a naturii acestora. Ceea ce putem afirma, însă, fără teama de a greși, este faptul că cei care optează pentru o teorie dispozițională a calităților secundare, încercând să îi elimine deficiențele și să îi aducă o serie de completări, în virtutea cărora ea să ajungă să fie compatibilă cu o explicație fizico-funcționalistă a experienței, au perspective reale de reușită, în tentativa lor de a stabili care este natura calităților secundare.

Bibliografie

D. M. Armstrong, *The Secondary Qualities*, în "Australasian Journal of Philosophy", vol. 46, no. 3, 1968, pp. 225-241.

Edward Wilson Averill, *The Primary-Secondary Quality Distinction*, în "The Philosophical Review", vol. 91, no. 3, 1982, pp. 343-361.

George Berkeley, *A Treatise concerning the Principles of Human Knowledge* Indianapolis, Hackett Publishing, 1982.

Idem, *An Essay Towards a New Theory of Vision*, in *A New Theory of Vision and other Writings*, edited by A. Lindsay, London, Dent, 1938

Keith Campbell, *Primary and Secondary Qualities*, in "Canadian Journal of Philosophy", vol. 2, no.2, 1972, pp. 219-232

Alexander Campbell Fraser, *Selections from Berkeley: With An Introduction and Notes*, Oxford, Clarendon Press, 1891

Reginald Jackson, *Locke's Distinction between Primary and Secondary Qualities* in "Mind", vol. 38, no. 149, 1929, p. 56-76

Janet Levin, *Physicalism and the Subjectivity of Secondary Qualities*, in "Australasian Journal of Philosophy", vol. 65, no. 4, 1987, pp. 400-411.

John Locke, *An Essay concerning Human Understanding*, edited by Kenneth P. Winkler, Indianapolis, Hackett Publishing, 1996

Colin McGinn, *Another Look at Color*, in "Journal of Philosophy", vol. 93, no. 11, 1996, pp. 537-553

Idem, *Secondary Qualities*, in *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, London and New York, Routledge, 1998, pp. 7790-7794

Idem, *The Subjective View: Secondary Qualities and Indexical Thoughts*, Oxford, Oxford University Press, 1983

A. D. Smith, *Of Primary and Secondary Qualities*, in "The Philosophical Review", vol. 99, no. 2, 1990, pp. 221-254.